

БАЙКИ.

I.

ТОРБИНА.

У тёмному кутку, де рогаці стояли,

Де віникъ ставили та трісочки складали,

Лежать Торбіні довелось:

(Давно її покинувъ хтось...)

Лежить порожня Торбінка,

Неначе драна ряднінка,

І і въ руки не беруть,

А іноді и сміттемъ приметуть.

Долéжалась-такі Торбіна —

Настала и їй щасливая година:

Хазіинъ взявъ —

Повнісіньку червінцями й набгавъ.

Неначе пани на перині,

Лежить Торбіна въ гáрній скрині!

И по селу, й по хутора́мъ,

И по купцямъ, и по панамъ,

Пішла про неї слава всюди:

Іі шанують хитрі люде;

На неї дивитця усякъ

Такъ-вёсело и ласо такъ,

Якъ циганча на добре сáло...

Такъ що-жъ? сёго Торбинці máло:

Розчванилась вона,

Глузує надъ людми, базіка —

Вибріхує такé-що на!

Неначе пані превелика!
 А люде слухають — мовчать,
 Бо хороше червінчики брязчать.
 А якъ Торбіна спорожнілась,
 Дѣ въ біса й слава тая ділась:
 Бѣзь грóшей тóрба — ка'зна-що...

Велике діло, братця, грóші —
 Зъ грóшіма й дурні прехорóші!
 Е въ дурня грóші — вінъ и пánъ;
 Е въ ёго дорогій жупáнъ —
 И рóзумъ е; всі поважають,
 На покуті ёго сажáють;
 Той ёму свáтъ,
 Той ёму брáтъ;
 Его въ бояри, въ куми прóсять,
 И пѣршу чáрочку підно́сять...

Сказáтъ би дурнямъ тимъ,
 Що якъ капшукъ у нїхъ прорвѣтця —
 Розійдетця їхъ слава, якъ той димъ,
 И пánство пїшнее минѣтця...

П.

СВИНІЯ.

Свиня у пánський двіръ залізла;
 Посновидала тамъ —
 По всімъ куткáмъ,
 На смітнику кистóкъ погрíзла,
 Полéжала въ багні —
 Якъ слідъ Свині, —
 Въ гноі ку́єдлася пїкою своєю...
 Та и зъ гостей изно́въ прийшла,
 Такá жъ якъ и бу́ла:
 Свиня — свинію.
 Отъ, ставъ Свинáрь її питáтъ:
 »Щó, Свинко, бáчила ти въ пáна?

Чи хóроше тамъ гостюва́ть?
 Яка́ була́ тобі́ тамъ ма́на?
 Я чувъ ко́лись, що́ у пані́въ,
 Мо'въ казці́ — у царі́въ,
 Срі́блo та зóлото скрі́зь сє,
 Що́ б́у́дїмъ-то пані́ та́къ хóроше живу́ть,
 Та со́лодко і́дять и п'ють...«
 — » Та дé тамъ воно́ є!«—Свиня́ ёму́ мовля́є.
 »Брехні́! не сл́ухай! я ж́ була́,
 И і́ла и пі́ла,
 Всі́ заходёньки́ обході́ла,
 И смі́тний,
 И су́точкі́,
 А гáрного́ нічо́го тамъ не вздрі́ла;
 То тілько́ ви́гадки дурні́!«

Не хóчу я ні́кого́ прирівня́ти, —
 Звиня́йте, — до Свині́...
 Ні́, далєбі́ — шо́ ні!
 Я тільки́ хóчу щось спитáти...
 Трапля́лось на-ві́ку́ міні́ —
 Такée бáчити лєдáщо: —
 Подівисся́—негóдне а ні́ на-що;
 А якъ почне́ когó суді́ть,
 То такъ оббрéше, обчерні́ть
 Та рознесé такú погáну слáву,
 Що́ со́ромно́ й сказáть...
 Такъ я́ се й хóчу васъ, панóве, попитáть:
 Эге? не грі́хъ такú про́йву
 Свинє́ю велича́ть?

— А. Глі́бовъ.

(НОВЫЕ)

МАТЕРІАЛЫ ДЛЯ БІОГРАФІИ Т. Г. ШЕВЧЕНКА.

«Память о нашем народномъ поэтѣ должна быть для насъ святыней. Читъ эту память—священный долгъ каждаго, кто дорожитъ своею національною честію, своимъ достоинствомъ, своимъ добрымъ именемъ. Д'Израэли.

II. (1)

Письма Т. Г. Шевченка къ Варо. Григ. Шевченку принадлежать къ послѣднимъ двумъ годамъ страдальческой жизни поэта, когда онъ, послѣ долгихъ испытаній, посланныхъ ему въ удѣлъ судьбою, измученный душею и тѣломъ, не прельщаясь болѣе славою и чувствуя въ себѣ упадокъ творчества, хотѣлъ найти для себя послѣ бурнаго плаванія по житейскому морю, убогую пристань, на берегу Днѣпра староденнаго, вдали отъ свѣта и шумной жизни столичной, посреди любимаго имъ народа.

«Слава мені не помагає, и, мені здаєтця, якъ не заведу свого кїшла, то вона мене і вдрўге поведє Макарови телїта пасти... Чи такъ, чи сякъ, а де-небудь трєба прихилитця. Въ Петербургі я не всїжу. Вїнь мене задўшитъ. Нудьга така, що нехай Богъ боронить всякого хрещєного и нехрещєного чоловіка.» (2).

Задушевная мысль поэта—поселиться на родинѣ, не оставляла его и въ стѣняхъ киргизскихъ, во все продолженіе томительной 10-лѣтней ссылки. Одна она спасала его отъ совершеннаго отчаянія, подкрѣпляла его силы и помогла снести тяжелое бремя существованія...

(1) Начало въ майской книжкѣ.

(2) Изъ письма къ В. Г. Ш. отъ 2 ноября 1859 г.

И благавъ би я о смѣрти,
 Такъ ти й Україна
 И Дніпрó крутоберегий,
 И надія, брате,
 Не даєтѣ мені Бога
 О смерти благи,

пишетъ онъ изъ Новопетровеска другу своему А. І. Козачковскому.

Не покидала эта мысль поэта и на далекомъ сѣверѣ: въ воображеніи его постоянно мелькали картины южной природы: «разстилась степь, усеянная курганами, красовалась его прекрасная, его бѣдная Украина во всей непорочной, меланхолической красотѣ своей...» (1).

Осужденный на вѣчное одиночество и скитаніе въ пустынѣ многолюдства (*dans le désert du monde*), страдая всю жизнь свою чужими страданіями, онъ наконецъ пришелъ къ сознанію права на обладаніе тихимъ счастіемъ семьянина: онъ хотѣлъ имѣть свою хату и свою хозяйку:

Бо доведѣтца одінокимъ —
 Въ холодній хаті кривобокій
 Або підъ тіномъ простатись!..

Въ письмахъ этихъ видѣнъ весь Тарасъ, какимъ мы его знаемъ въ частной, домашней жизни: та же теплая доброта души, та же горячая привязанность къ роднымъ и друзьямъ, то же непониманіе самыхъ обыкновенныхъ житейскихъ истинъ и та же правдивость и прямота характера. Проходя въ жизни своей по разнымъ мытарствамъ, онъ не заразился изворотливостію и лукавствомъ окружающей его среды и остался, въ этомъ отношеніи, чистъ какъ голубь. Испытавъ все превратности судьбы, находясь подъ вліяніемъ самой разнообразной обстановки, онъ не утратилъ ни одной черты народнаго типа, какъ-будто онъ всю жизнь свою провелъ «підъ убогою батьківською стріхою.»

Понятна, послѣ этого, та странность, надъ которою немало потрунили его знакомые, что онъ хотѣлъ непременно жениться на простой крестьянкѣ: «щобъ була сиротá, наймичка и крепáчка.» Не правда ли, странно? А вотъ-что отвѣчаетъ на это Тарасъ:

«Я, по плóті и дýху, синь и рідний братъ нашого безталáнного

(1) Изъ Дневника.

наро́ду, то якъ же таки себѣ поеднать зъ... па́ньскою кро́вью? Та й що та па́нничка одукова́на робитиме въ мо́й мужи́цькій ха́ті?»

Весною 1859 года Тарасъ вырвался изъ столицы и поѣхалъ свое родное село. Съ братьями онъ оставался недолго, по разнымъ причинамъ. Ярина рассказала Сошенку о свиданіи своемъ съ Тарасомъ слѣдующее:

»Була я на горѣді—полѣла. Дивлюсь—біжить моя дівчинка: «Мамо, мамо, васъ якійс Тарасъ гукæ: «скажи, каже, матері, що до неі Тарасъ прийшовъ.»—Якій Тарасъ? А сама п зъ місця не зоступлю. Ажъ ось и самъ вінъ идє.—»Здрастуй, сестро!..« Я вже й не знаю, що зо мною було. Отъ ми сіли гарненько підъ грушею; вінъ, сердешний, положивъ голову на моі коліна, та все прѣсить мене, щобъ я ёму росказувала про свое житте гірькеє. Отъ я ёму й росказую, а вінъ покійникъ слухæ, та все додає: »æгє жъ! такъ, сестро, такъ!« Наплакалась я доволі ажъ покіль не доказала до кінця—якъ мій чоловікъ умеръ... Вінъ сердешний вставъ, подививсь на небо, перехрестивсь та й сказавъ: »Слава жъ тобі, Господи! Молись, сестро: и я вільний, и ти вільна...« (*)

Прощаясь съ сестрой, Тарасъ не могъ ей удѣлить больше рублевой бумажки...

Между посмертными произведеніями Шевченка сохранилось одно небольшое стихотвореніе, посвященное памяти сестры Ярины. Оно написано 20 іюля 1859 года въ Черкасахъ, куда поэтъ прибылъ, благодаря содѣйствію становаго пристава Д...го, мечтавшаго за свой великодушный подвигъ получить орденъ... Изъ Черкасъ, отправляясь въ Кіевъ, прислалъ Тарасъ это стихотвореніе своему брату на маленькомъ лоскуткѣ бумаги (подлинная рукопись его хранится у меня):

Минаючи убогі села

По-надъ-дніпрянські, невеселі,

Я думавъ: дежъ я прихились

И де подінуса на-світї?

И снитця сонъ мені: дивлюсь —

Въ садѣчку, квітами повіта,

На пригорі собі стоїть—

Ненæче дівчина—хатїна.

Дніпро геть-геть собі роскїнувсь,

(*) Поэтъ намекаетъ здѣсь на горькое житіе Ирины съ мужемъ, маляромъ и пьяницею, по смерти котораго жизнь ея сдѣлалась сносною.

Сієе батько та горить!
 Дивлюсь: у темному садочку,
 Підъ вишнею, у холодочку,
 Моя єдина сестра,
 Многострадалиця святая,
 Неніче въ раі спочиває —
 Та зъ-за-широкого Дніпра
 Менє небога виглядає.
 И їй здаєтця: виринає
 Зза філі човенъ,—доплива —
 И знова въ філі поринає...
 »Мій братіку! Моя ти доле!«
 И ми прокїнулися: *ти—*
На панищині, а я—въ неволі!
 Оттакъ намъ довелось їти
 Ще змалечку колючу нїву...
 Молись, сестро! Будемъ живі,
 То Богъ поможє перейти.

Посѣтивъ свое родимое село и найдя своихъ родныхъ въ нескончаемыхъ трудахъ, бѣдности и неволѣ, Тарасъ Григорьевичъ искалъ прїюта растерзанной душѣ своей у дальняго родственника, Варооломея Григорьевича Шевченка, сестра котораго замужемъ за роднымъ братомъ поэта, Осипомъ: въ Кореунѣ прогостилъ онъ около двухъ мѣсяцевъ. Разставшись еще въ роковомъ 1847 году, друзья не видѣлись въ—теченіи 12 лѣтъ. Было, казалось, о чемъ поговорить. Но Тарасъ вообще не любилъ ни съ кѣмъ говорить о своемъ прошедшемъ, хотя и многое могъ бы разказать здѣсь, на-досугъ, и притомъ такому близкому человѣку, какъ Варооломей Григорьевичъ. Предметомъ бесѣды ихъ было большею-частію устройство будущаго жилища поэта, гдѣ нибудь надъ Днѣпромъ, неподалеку отъ Кореуни. Около половины іюля 1859 г. они разстались.

Съ этого-то времени между названными братьями началась самая оживленная переписка: о покупкѣ усадьбы подъ домъ, о заготовленіи строеваго лѣсу, о *прїисканіи жены*, о выкупѣ родныхъ и проч.

Этою-то любопытною перепискою я хочу подѣлиться съ читателями »Основы,« получивъ на то право отъ В. Г. Шевченка, письма котораго, въ случаѣ нужды, послужать коментаріемъ для писемъ Тарасовыхъ.

Затѣмъ я намѣренъ помѣстить нѣкоторые изъ писемъ поэта, ко-

торыя я имѣлъ счастье получить отъ него въ продолженіи нашего недолгаго знакомства съ нимъ (1859—1861 г.).

а) ДО В. Г. ШЕВЧЕНКА.

I.

Іюля 13, 1859 г.

Я не дождався П...го; той не зробивъ нічого; тільки купивъ гербового паперу, — а на папері тимъ пишеть уже ви що знаєте и що вамъ Богъ на розумъ пошлѣ. Оставайтесь здорові. Нехай вамъ Богъ допомагає на все добре ⁽¹⁾.

Щирий братъ вашъ Т. Шевченко.

II.

20 августа. Прилуки.

14 августа вѣрвася я зъ того святого Кіева и простую тепѣрь не оглядаючись до Петербурга. А произжаючи Пирятинський повітъ, я прочувъ що въ К...вихъ добрахъ небуло добра та й не буде. Отой Р...чъ, що писавъ до тебе, посадивъ у Згурівці свого приятеля, якогось пьяницю и здірцю ...го. Тепѣрь вінъ тільки що приймаєтця управлять. Цуръ ёму тому К...ві. Ладнай зъ отимъ жидомъ, що ти казавъ мені —лучче буде.

Чи ти зробивъ що зъ В...мъ ⁽²⁾? Якъ ні, то зроби якъ умієшъ и якъ тобі Богъ поможе, бо мені и въ день и въ ночі снитця ота благодать надъ Дніпромъ, що ми зъ тобою оглядали.

Не здивуй, що такъ мало пишу тобі: ніколе. Сѣгодня рушаю у Конотопъ. Напиши мені въ Петербургъ по тому адресу, що есть у тебе. А тимъ часомъ цілую тебе, сестру и вашихъ діточокъ. Оставайся здоровъ.

Щирий братъ твій Т. Шевченко.

III.

С. Петербургъ 1859, 10 сентября.

7 сентябрѣ вранці прихавъ я въ Петербургъ и прочитавъ твое

⁽¹⁾ Изъ Корсуна Т. Г. въ началѣ іюля поѣхалъ въ с. Межиричи для свиданія съ помѣщикомъ П...мъ, въ имѣнія котораго ему поправилась одна чудная мѣстность, на берегу Днѣпра. Объ ней часто воспоминаеть онъ въ своихъ письмахъ: «все мені снитця ота благодать — и Дніпро и темний лісъ попідъ горою...»

⁽²⁾ Управляющій помѣщика П...го.

письмо у М. М. Лазаревського. Пишешъ, що тебе не було дома, що ти хлопцівъ возивъ у Херсонъ. Дobre зробивъ—еси! Та тільки чи при-токмивъ ти їх у те училище торгового мореплавання? Якъ що при-токмивъ, то молися Богу, та лягай спати: зъ хлопцівъ будуть люде... тільки треба спать на одне око.

Пишешъ, що бачився съ П...мъ; и я зъ нимъ бачився въ Чер-касахъ. Те саме вінъ и мені говоривъ, що й тобі ⁽¹⁾; нехай собі робить якъ знає. А ти, мій рідний брате, зроби такъ якъ умієшъ и якъ тобі Богъ допоможе. Продать вінъ землі тієї неволень, а за-контракувати на 25 літ вольень, съ согласія опеки. Якби ти по-бачився зъ В...мъ, та зъ нимъ добре поговоривъ та умовився. Та вже тамъ роби якъ знаєшъ и умієшъ та тільки зроби, бо мені й досі спитця Дніпро и темний ліс по підъ горою. Контрактуй на своє ім'я. На сей случай я оставивъ письмо у В...го и аркушъ гербового па-перу въ 90 коп. На тимъ тижні у мене будуть гроши, то якъ треба буде, то я заразъ и пошлю тобі. Дobre булбъ якъ би Йосипъ, або Микита ⁽²⁾, взялися за постройку: веселішебъ гроши платить. Якби ти побачився зъ ними. Якъ побачишъ Дзидзѣловського, Липомана и Грудзинського и ёго стару матіръ, то поцілуй їхъ всіхъ за мене.

Чи ти получивъ мое письмо зъ Прилукъ?

Пришли мені оту маленьку книжечку и клаптики ⁽³⁾ зъ нею; хочъ перепиши; мені розрішено друкувати, то книжечка та теперъ мені треба.—Посилаю Різі ⁽⁴⁾ не всеобщую исторію, а Робинсона Крүзо: для языка це буде лучше. Исторію пришло на той рікъ, або самъ привезу.

Сестру, тебе и всіхъ діточокъ вашихъ трічі цілую. Оставайся здоровъ. Нехай тобі Богъ помогает на все добре. Братъ Т. Шевченко.

⁽¹⁾ По всему было можно замѣтить, что П...ий не желалъ имѣть сосѣдомъ такого человека, какъ Шевченко; Вареоломей Григорьевичъ писалъ объ этомъ слѣдующее: »Твое діло за покунку землі я не змігъ нічимъ кончить; полу-чивъ одъ нѣго такой одвітъ, що якъ вінъ побачитця зъ генераль-губернаторомъ, то заразъ потімъ дастъ резолюцію настоящу.«

⁽²⁾ Родные братья Тараса, занимающіеся плотничествомъ.

⁽³⁾ »Книжечка« собраніе стихотвореній послѣднихъ 12 лѣтъ. »Клаптики« 2 маленькіе лоскутка синей почтовой бумаги; на нихъ написаны были три маленькихъ стихотворенія Шевченка.

⁽⁴⁾ Старшая дочь В. Г.—ча, Прися.

IV.

2 Ноября 1859 г.

Ще позавчора передано мені твоє и Прісіне письмѣ, а я тільки сёгодня заходівся одвітувати. За лѣжнею, бачишь, ніколе й посидіть. Погане ти пішешъ про мою справу. В...й, я знаю, добрий и щірий чоловіяга, та чи вдіе вінъ що въ цій справі? Отъ—що: я пишу ёму, а ти будь ласкавъ перешлі, або самъ, якъ матимешъ часъ, передай ему моє письмѣ. Нехай вінъ тобі просто скаже, чи буде що зъ сёго чи ні? А поки каша, то будемо масла добувати. У мене думка ось яка: (яка твоя буде на се порáда?) Поки—що буде, кушіть у В...го дубівъ 40 лісу, вірубать, та й нехай собі сохне. А скласти ёго можна коло Пекарівъ на ролі, ни жидівскій лісноій пристані и пильні. Якъ ти думаешъ, чи до-ладу воно́ буде? Якъ—що доладу, то хутенько напиши мені, то я заразъ и гроши вишлю. Чи тамъ, чи сямъ, а де небудь треба прихилітьця. Бо въ Петербурсі я не всижу́—вінъ мене задушить. Нудьга така, що нехай Богъ боронить всякого хрещёного и нехрещёного чоловіка.

Чи Харіту ⁽¹⁾ ще не приходивъ нікто зъ нагаємъ свátать? Якъ що ні, то спитай у неї нішкомъ, чи не далабъ вона за мене рушниківъ? Абб нехай сестра́ спитає:—се жіноча річъ. Оті одуковáни та ненадруковáни панночки у мене въ зубáхъ навязли... нефорощ! та й більшь нічого!

А тимъ—часомъ прошу́ твоєі щіроі братнєі порáди. И перше такъ булò, а теперъ ажъ пáдто стало тяжко на самоті. Якъби не робòта, то я давнò одурівъ би, а тимъ—часомъ самъ не знаю, для кого и для чо́го роблю?—Слава мені не помагá, и, мені здаетця, якъ не-заведу́ свого кишлá, то воно́ мене и вдруге поведé Макарови телáта пáсти!

Харіта мені дуже, дуже подобалась. Порáдсья зъ своєю жінкою, а зъ моєю сестрою, та й мені ráду дайте. А поки—що, нехай вамъ Богъ помагáе на все дóбре.

Щірий твій другъ и братъ Т. Шевченко.

P. S. Напиши́ Прісі, що якъ буде дóбре вчійтьця та не пусто-вати, то я ще крáщій пришлю́ їй подарунокъ.

(1) Крѣпостная Кн. Лопухина, пáймичка В. Г...ча.

Нащотъ отієї книжечки ти сказавъ правду,—и спасібі тобі! ⁽¹⁾

Ще ось—що: може Харита скаже, що вона вбога сирота, наймичка, а я багатий та гордий, то ти скажи їй, що въ мене багато дё—чого нема, а часомъ и чистої сорочки, а гордості та пихи я ще въ моєї матері позичивъ, у мужички, у безталанної крепачки.

Чи такъ, чи сякъ, а я повиненъ ожени́тця, а то прокля́та нудьга зжене мене зъ світа. Ярина—сестра обіцяла знайти мені дівчину въ Керелівці ⁽²⁾, та яку ще вона найде? А Харита сама найшлась.

Навчи жъ її и вразуми, що вона безталанною зо мною не буде.

Максимовичъ у Прохорівці ⁽³⁾ уступає мені такє саме добро якъ и у П...го, тільки—що не коло Дніпра—отъ моє лихо! Відно Дніпро та далеко, а мені ёго треба коло порога. Ні, вже: нехай В...їй хоть чорта перескочить, а мені дружбу докаже. А нащотъ дубового лісу, якъ ти лүчче придумаешъ, такъ и зроби. Низенько кланяюсь сестрі и цілую трічі Йосипка ⁽⁴⁾.

V.

7 Декабря 1859.

Не було въ кумі й запаски, ажъ гледи кумъ у плáхті похожáе! То такъ опé и зъ твоїми пісьмами ста́лося: вчóра одно́, а сёгодня д́руге. Спасибі тобі, мій рідний б́рате, мій друже е́диний, за твою турба́цію! В...їй мені пи́ше—тепе́рь зроби́ть нічо́го немо́жна. Пекъ ёму томү шепоті́нникові П...му. Мо́же той кло́пїть одъ насъ не вте́чэ, а поки—що, торгуйся якъ мога зъ Пон...кимъ черезъ того старо́го э́коно́ма. У Ки́їві у мене нема́ ніко́го тако́го, щобъ хто до́бре зна́въ Пон...го, пошука́ю, чи не найду́ тутъ: ба́гатихъ усю́ди зна́ють. Напиши́ ти мені, чи ба́гато тамъ землі у тій Заба́рі? Яка вона? Чи можно́ бу́де садочо́къ розве́сти? Та ще щобъ спра́вді серди́тий Дніпро́

(1) Отсылая въ Петербургъ завітну́ю кни́жку рукопи́снихъ стихотворе́ній Тараса, В. Г. позво́лил себѣ сдѣ́лать объ ней такое замѣча́ніе: »Отно́ мені здава́лось, чита́ючи кни́жку: не́наче тамъ за́на́дто ба́гато жа́лоби (ска́рги) за се́бе; якъби вона не вся вку́ці, якъби воно́ не все разо́мъ... а то не́наче зъ ли́шкою вже розли́ваєтця жовчѣ!..«

(2) Керелівка или Кирилівка мѣсторо́женіе Тараса (звени́гор у́зда).

(3) Прохоровка—селе́ніе По́лтавск. губ. проти́въ Кане́ва на лѣв. стор. Дн.

(4) Йосипъ—меньшой сы́нъ В. Г.—ча, прозваный Моро́зенкомъ.

не пошкодивъ? (¹). Роспитайся гарненько. До Ч...я завтра самъ напишѹ, або попрошѹ ёго великого приятеля Г-на: ёмѹ вінъ щиріше скаже, якъ мені.

Теперъ о Хариті. Твоя порада (²) добра, спасибі тобі. Ти тільки забудь ось—що (а ти це добре знаєшь). Я, по плоті и дѹху, синъ и рідний братъ нашого безталанного народу: то й якъже такі себе поєднать съ... напською кровью? Та й що та панночка одукована робітме вь моїй мужицькій хаті? Зъ нудгї пропаде, та й мені укоротить недѡвого віку? Такъ—то, брате мій, друже мій єдиний!

Харита мені подобалася, хочъ я її й назирки бачивъ. Нехай ще сестра Ярина подивитця на неї, та що вона скаже, то такъ воно й буде. Мати всюди однакова мати: коли розумна та щира, то й діти вийдуть вь люде, хочъ пойдѹ тінню; а хочъ и одукована, та безъ розуму, безъ сѣрця, то й діти виростуть якъ те ледящо вь шинку.

У тебе, здається, годѹється кабанъ вь сажі: я бачивъ, якъ Харита ёму їсти носіла. И ти певне заколешъ ёго къ святкамъ; а якъ заколешъ, то пришли мені по почті 20 фунтівъ ковбасъ. Бо я лучче трічі вь німця пострижѹсь и всю пилишівку бѹду м'ясо їсти, якъ матиму німецькими ковбасами розговлятьця. Та щобъ ковбаси були такі самі, якъ ми зъ тобою їли на медѹ у Гната Бондаренка, підъ йблунею сидючи: нагадай—лишь добре! Та якъби до ковбасъ та ще й сала додати, то воно бъ дѹже добре було! На се добре діло посилаю тобі 10 карбѡваньцівъ; рештѹ оддай сестрі Ярині.

Къ новому року вийдуть печатні мої сочиненія (не всі). Я черезъ

(¹) Не добившись ничего отъ шепотинника П...го, Варєоломей Григ. началъ искать по берегу Днѣпра другого мѣста и «обашморивъ другой грунтъ, недалеко одъ Триполя, на самімъ краі селѹ Стѹекъ, надъ самісенькимъ Днѣпрѡмъ, вь имѣніи Пон...го. Тамъ стоить хutorецъ... Алежъ місце, місце! то мабуть на всій довжині Днѣпра незнайдеться такого. Тільки й бѣда, що старій упрямий Днѣпро все потрѡху бере що-веси тиєй землі, такъ що може годівъ за 20—30, якъ не оверне, то и зовсімъ забере той грунтъ.»

(²) Озадаченный страннымъ сватовствомъ Тараса, В. Гр...чъ, между прочимъ, писалъ къ нему слѣдующее: «чоловікъ ти письменний; діло твоє такє, що живучи надъ Днѣпрѡмъ на самоті тільки зъ жінкою, часомъ може требабъ похвалитьця жінці, що оце мені прийшла така и така думка, то оце я такъ написавъ, та й прочитать їй. Щожъ вона тобі скаже?... Тоді твої нудгї ще побільшає, та вже тоді хочъ сядь та й плачь: ніхто нічого не помѡже. Або якъ дасть Богъ дїточокъ, хтожъ їмъ стѣжку покаже?... Наслунавши тобі такѹ увагу, я ждѹ, що ти скажешъ и якъ воно по твоєму?»

тебе пошлю чотирі книжки Алексію Івановичу Х...лю, то тоді вінъ тобі й скаже, якъ и що робить, а до того часу я ёму напишу.

Ще ось—що: спасибі тобі, що ти зовешъ на порадѹ и на розглядини сестру Яріну. Щожъ вона побачить? Те, що й я бачивъ: Хариту, та й більшъ нічого. А якъби твоя жінка, а моя сестра сказала слово, то це булóbъ до—ладу. Попросі її—нехай скаже, нехай порадить.

А поки—що буде, нехай Богъ шле добре здоровья и жінці и діточкамъ твоїмъ.

Оставайся здоровий, та швидче пиши до мене, до твого іскреннєго друга и брата Т. Шевченка.

Р. С. О людзькій волі я роспитувавъ, але ніхто нічого не знає, коли? якъ? и що зъ того буде?

А дубóвого лісу и осикового треба купить и вірубить: нехай собі лежить та сохне, поки—що буде.

VI.

С. Петербургъ 12 генваря, 1860.

Насилу я дождався твого письма. Я вже думавъ, що ти, крій Боже, занедужавъ, або прина́мні на Бессарабію помандрувавъ. За ковбаси и сáло спасибі тобі, а якъ получу та покушту́ю, то ще разъ скажу спасибі. Думаю, що вони такі самі будуть, якъ и ті, що ми зъ тобою колись підъ я́блунею вкушали. Мені байдуже, що ми вже не ті стали: аби ковбаси не старілись,—а зъ ними и ми помолодіємо. Колибъ тільки намъ отой ху́тірь придбать та поеднать Хариту. Дуже, дуже я зрадивъ, що вона вподобалася Яріні. Чи Яріна ще й досі у тебе гостить? Якъ—що й досі, то нехай би вона нїшкомъ по—своєму спитала Хариту, а ти бъ мені и написавъ те слово. Або самъ спитай,—що вона скаже?

В...й мені пише, що Пекарі будуть З...го. Мені самому здається, що вінъ моторненькій панокъ: я зъ нимъ бачився вь Черкасахъ. Нехай и буде добра надія. А зъ Пон...мъ теперъ треба зробити: ёго вже про́шено объ сімъ ділі. Мені самому здається, що лучше взяти на посесію, а тимъ—часомъ робіи, якъ тебе Богъ навчить. Якъ що треба буде грошей, то пиши: на тимъ ти́жні вийде моя книга, то будуть и грóши. А дубóвого лісу все—таки треба купить заздалегідь: нехай собі сохне. Писавъ я позавчóра про тебе до С...ка; не знаю, що вінъ тобі скаже. Якъ получишъ мого »Кобзаря«, то одвези їмъ усімъ

по книжці, то може вони й поласкавішають. Другимъ разомъ напишуть тобі більше, а теперъ бувай здоровъ. Поцілуй за мене сестру Ярину, Катерину, свою жінку и своїх діточокъ.

Оставайся здоровъ! не забувай іскреннёго твого друга и брата Ш.

VII.

1860, 1 февраля.

Ти мені дуже нашивдкѣ писавъ, а я тобі оце на-взаводи пишущі: ніколе. Ось—що: чи получивъ ти моє писмѣ и Кобзаря? Чи бувъ ти у Городищі и чи бачився зъ П. О. С...мъ. Якъ що бачився, то напиши мені, що вінъ тобі сказавъ? Та ще ось—що: напиши мені гарненько, що то за панъ Тр...ий? Де той Кагарликъ? И що то за грунтъ, що вінъ намъ пропонує (*)? Що вінъ коштує? Я се літо до тебе не приїду: ніколе. Робі якъ самъ знаєшъ; о грошахъ не турбуйся: Кобзарь добри чинить платити, спасібі ёму. Напиши мені хоч пів-слова о Хариті: вона мені снать не дає. Оставайся здоровъ. Твій Т. Шевченко.

VIII.

Прочитай оце писмѣ, та поміркувавши, гарненько запечатай, та або самъ одвези, або одішли, або підъ лаву кинь. Та ще: нехай Харита добре подумавши скаже: чи піде вона за мене? Чи бачився ти съ П. О. С...комъ?

Та напиши, чи той грунтъ у Тр...го надъ самимъ Дніпромъ? Бо якъ не надъ Дніпромъ, то мені ёго й за копу не треба. Ще: якъ скаже Харита, що піде за мене, то прийми ти її въ своїй хаті якъ рідну сестру. Нехай вона сердешна одъ наймивъ тріхи одпочине. На харчъ и її одѣжу я тобі вишлю гроши. Попроси за мене и сестру мою, а твою жінку, щобъ и вона її привітала. Трічі спасібі тобі за Васю. Якъ побачишъ брата Йосипа, то скажи ёму — нехай очунює та захожуєця мені хату ставить.

А обь волі ще й досі нечуть нічого...

(*) На эти вопросы В. Г...чь отвѣчалъ такъ: «У Тр...го есть село по лівому берегу Дніпра; називається Рудяки; коло того села є лісь, лугъ; озера кругомъ лісомъ пообрастали. Я самъ ще не бачивъ але мені розказувавъ отой Гр...чь, що то ёго жінка дуже любить стихи, що тамъ такі місця гарни, що, каже, трудно вже їхъ знайти и пональ цілимъ Дніпромъ.»

Напиши мені чи є в Харити батько або мати? Чи крепачка вона чи вільна? Коли крепечка, то чія и яка плата за її волю ⁽¹⁾?

IX.

18 лютого.

Напиши мені швиденько адресь Жаботинського и Керелівського пана—якъ ёго зовуть? И що воно такє? Та напиши, якъ зовуть синів брата Микити, брата Іосипа и сестри Ярїни? ⁽²⁾ Жінки и дівчата ужє не панщини, а про чоловіківъ, парубківъ и хлопцівъ ще нічого нечуть, и за ґрунті тежъ.

Та напиши мені гарненько, якъ и що ти зробивъ зъ Тр...кимъ. Якъ що добре зроблено о ґрунті, то дбай дубовий, берестовий, асенівий, кленовий и липовий лісь, и пиши о грошяхъ.

Чи бачився ти зъ С...комъ и що вінъ тобі сказавъ ⁽³⁾?

Посилаю тобі нашвидку зроблений планъ хати ⁽⁴⁾. Поміркуй и роби якъ самъ добре знаєшъ. Мені тільки й треба, щобъ робоча була дубова, та круглий ґанокъ скляний на Дніпрѣ.

Спитай у Харити, що вона скаже,—щобъ я знавъ, що мені думать и що робить?

На се літо я не приїду до васъ. Роби якъ самъ здоровъ знаєшъ, а я тобі скажу спасїбі.

У Кр.... бувъ; вона нездужа и я її не бачивъ, а Мانیю за тебе трічі поцілувавъ и одїнь фунтъ добрихъ конфетъ оддавъ.

Ще разъ прошу тебе: спитай у Харити—щѣ вона скаже? и напиши мені швиденько.

(1) Отвѣтъ: «Харита має батька и матірѣ, кріпоснѣ Кн. Л., на волю викупити її неможна, якъ тільки замужъ треба вийти.»

(2) «У брата Микити 3 синї: Савва 26, Петро 13 и Прокїпъ 6 лїтъ; у брата Іосипа тожъ 3 синї: Трохимъ 17, Ондрій 14 и Іванъ 3 лїтъ; у сестри Ярїни тожъ 3: Лаврентій 20, Логинъ 17 и Іванъ 14 лїтъ.

(3) Отвѣтъ: Платонъ Федоровичъ якъ побачивъ Кобзаря, то дуже зрадивъ, а якъ глянувъ що надруковано «коштомъ Платона Семеренка,» то такъ розсердивсь, що ажъ поблїзъ. «Оце не по нашому, каже, не по нашому зробивъ. На що вінъ це написавъ? Дїло було просто міжъ нами, навітъ мой жінка не знала... на що це мені здалось?...» «Я й кажу: може то значить дїка передъ людми за ту помічъ, що ви ёму зробили?» «Покровительства ёго талауть не трєбує: я давъ гроши и одбираю книжками. Я хотївъ, щобъ се дїло було міжъ нами; хіба треба всїмъ знать, кому я гроши дамъ? Чомъ вінъ менє неспитався? Не по нашому зробивъ, не по нашому!»

(4) При семъ прилагається планъ, см. № 1-й.

«Русская Газета» прекрашена. Послávъ я тобі Современникъ и Народное Чтеніе—чи получивъ? Послávъ я тобі ненадписанихъ 5 книжокъ Кобзаря. Може тобі ще треба буде, то напиши; бо може ёго швидко й не стане: пані дуже кривлятьца на сліпого старця...

Ще разъ благая тебе, напиши, що скаже Харита?

Оставайся здоровъ! Цілую трічи твою жінку и твого Йосипка, Ганнусю, Прісю, Андрія, Каленіка и тебе, мій ширій брате и друже.

P. S. Ти бь добре зробивъ, якъ би мені приславъ ковбасъ, а то я захлявъ безъ цего добра.

X.

23 марта.

Чого се ти замовкь, мовъ тобі заціпило? Чи не завадила тобі ота казань, що ти для мене такъ мудро скомпанувавъ ⁽¹⁾? Спасибі тобі, брате мій рідний, друже мій єдиний! Брехня цемь! Я тільки не фарисей, не идолопоклонникъ такий, якъ оті християне—сіпаки и брехуні. Собака погавка, а вітеръ рознесє.

Въ послідньому письмі просивъ я тебе, щобъ ти мені швиденько (написавъ) о Микиті, Йосипі и Ярині и обь ихъ дітяхъ и грунтіхъ. Робота моя ажъ шкварчить, а ти ані телень!

Чи ти вмеръ, чи тільки ще занедужавъ? Чи може, крий Бже, запишався? Пиши жь мені все, та пиши гарненько.

А надто о Хариті: чи ти казавъ їй про мене и що вона тобі сказала? Будь ласкавъ, поверни цимъ діломъ на мою руку, а то не втерплю—одружусь зъ такою шереною, що и тобі соромъ буде ⁽²⁾.

Ще ось-що: якъ будуть питать брата Йосипа на чимъ вінъ грунті живє, то нехай скаже—на своїмъ. За грунті положена якась плата, то сестрі Катерині доведетьца потімъ платити, а теперъ Йосипові безъ плати оддадуть. А тимъ—часомъ, не знаю, якъ ще воно зробітца.

⁽¹⁾ В. Г., по совѣту нѣкоторыхъ людей, которые «чтутъ Бога устами, а сердцемъ отстоятъ далече,» просилъ Тараса написать какую нибудь «молитву або оду, та й надруковать у всіхъ журналахъ. »Бо я що дия божого чую такє про тебе...

Щобъ тебе люде не цурались—потурай їмъ, брате.» На эту-то казань намекаетъ поэтъ въ письмѣ своемъ.

⁽²⁾ ...Ні! треба одружитись. Хочабъ на чортовій сестрі,

Бо доведетьца одуріти
Въ самотині... Т. III.

Чи ти зробивъ що съ Пон...кимъ або зъ Тр...кимъ (*)? Якъ що ні, то чи не зробишъ чого зъ З...кимъ? Отъ би добре було! А дубового, кленового, липового и осинового—пéвне не придбає?

Що тобі Богъ пославъ, чи дочку, чи сина? зови мене въ кúми.

Чи получаєшъ ти книжки, що я тобі посилаю?

Яке здоров'я твоєї жінки, а моєї сестри?

Чи придуть твої хлопці и дівчата на святки до-дому? Для Пріси єсть у мене гостинець, та нехай перше прочитає добре Робинзона Крузо.

Чи Вася вже вчитця письмý?

Бувай здоровий зъ жінкою и зъ діточками. Пиши до мене швидче, бо я трохи не одуривъ, ждучи твого письма о братахъ и о Хариті.

XI.

28 марта.

25 марта я писавъ тобі трохи неläючи, а 26 марта получивъ твоє и пана Тр.. го письмó. Дóбре ти зробишъ, якъ поєднаєшъ мене съ паномъ Тр...имъ, але зпершу поєднай мене зъ Харитою, а потімъ проси Тр...го, щобъ вінъ розклавъ плáту на три часті по 500 карбованцівъ: до нóвого 1861 року я виплачу всі 1500 карбованцівъ. Якъ що вінъ здасться на се, то зáразъ же пиши мені, бері гроши, приймай дóбро и хазяйнууй. Грунтъ законтрактуй на 25 літ на своє имя, або на моє, якъ знаєшъ.

Добре бъ ти зробивъ, якъ би поїхавъ у Керелівку, та сказавъ би Микиті, Іосипові и Ярині, щобъ вони не кváпились на волю безъ поля и безъ ґрунту. Нехай лучче підждуть.

(*) На всѣ эти вопросы В. Г. отвѣтилъ такъ: »Якъ полічили ми той ліст, що треба на хату, по твоєму плáну, то вийшла сýмма 1110 рубл. А шежъ треба и повіточку, и погребъ, и горóжу—то пахне великими грішми. А такъ якъ твій планъ уже змінився, теперъ уже не хата, а домічокъ зъ склянимъ гáнкомъ, то лúчче такъ зроби́ть: у Тр. го єсть хорóший домъ у Ржішеві, за містéчкомъ, надъ Дніпрóмъ, въ дúже, дúже хорóшимъ місці; вінъ купивъ ёго разомъ зъ селóмъ Рудяками. Вінъ коштує ёму 2500 карбованцівъ, а вінъ продає тобі за 1500. При тімъ домі єсть вітрíякъ, великий горóдъ и проч. По моемý, найлúчче булó бъ купи́ть оцёй домъ. А якъ часомъ не вподобаетця тобі се місце, то у пана Тр...го є ґрунтъ иншій, надъ самимъ Дніпрóмъ, въ лісі,—тільки що нижче, на лівимъ бéрезі — отъ ціла біда! не такъ далéко видно, якъ зъ правого бéрега.«

Тр...му сѣгодні не пишѹ: ніколе. Поки—що, торгуйся зъ нимъ самъ, якъ тобі Богъ поможе.

Посилаю тобі дѣсять книжокъ »Кобзаря« —продай їхъ якъ можна, а грóши оддай сестрі Ярїні.

О, дѹже, дѹже бѣ добре було намъ укупі вїкъ докоротать надъ стародѣннимъ Днїпрóмъ ⁽¹⁾.

Жду твого обїцяного письма отъ 15 марта, а тимъ—часомъ цілѹю тебе, твою жінку и твоїхъ дїточокъ.

ХІІ.

22 Березня 1860.

Сѣгодня я получилъ твої письма. Сѣгодня у мене велике свѣто: сѣгодня, 22 березня 1838 року, я глянѹвъ изъ неволї на свѣтъ бóжий. Сѣгодня жѣ ота придѹрковата Харїта зробила зъ мого великого свята такїй дрібний бѹдень, що я трóхи—трóхи не записався въ чинцї ⁽²⁾. Та дарма! Нехай собі погуляе до тієї вѣсни. (Менї ні въ осенї, ні навіть зїмою до тебе приїхать немóжна). А тимчасомъ ти вразумляй її потрóху и жінку свою попросї, и сестеръ Катерїну и Ярїну. Скажи їй, що ми зъ тобою такі самї панї, якъ вона панна. Викѹповать її на волю не трѣба: вона вже вільна, и всї жінки и дївчата въ нашїмъ краї ужѣ не панщинї. Це я добре знаю.

⁽¹⁾ В. Г. пише въ одномъ изъ своихъ писемъ: «мáю надїю жити коло тебе въ сусїдствї. Отто́, якби Господь помїгъ!.. Якъ би я бувъ одинокїй, то ябъ одъ тебе не остався а нї на одїнь ступїнь; пішовъ би зъ тобою пішки, служивъ би у тебе за хлопця, аби тїлько бути зъ тобою!.. бо я знаю, що я тобі бувъ би часомъ хочъ у малєнькій пригóді...»

⁽²⁾ Долго не рѣшался В. Г. говорить съ Харитою о намѣренїи Тараса, ожидаая, что онъ раздумаетъ на ней жениться. Но не тутъ-то было: въ каждомъ почти письмѣ своемъ онъ настоятельно требуетъ рѣшительнаго: да или нѣтъ? Видя его непреклонное желанїе жениться во чтобы то ни стало, В. Г. рѣшился наконецъ покончить это щекотливое дѣло разомъ, написавъ ему откровенно о результатѣ этого страннаго сватовства. »За Хариту не вмію тобі розказати, бо въ мене одъ жалю багáто жóвчи розлилось. Якъ я їй сказавъ, то вона питаєтця: чи швидко жѣ вони приїдуть?—Я кажу: лїтомъ, або въ осенї.—Нехай же, каже, я підѹ—поражусь зъ батькомъ та зъ матерью.—Мóже ти, кажу, не віришь, то я тебѣ викуплю покїль вінъ приїде?—Я, каже, ще не дѹмаю замїжъ:—погуляю.—А сестрі Катерїні сказала: якъ викуплять та й закрїпостять на весь вїкъ... не хóчу, Богъ зъ ними!«—Отто́жъ маєшь и вїзъ и перевїзъ! Вона дѹмає, що ми зъ тобою панї, а якъ панъ, то вже й заклїтий вóрогъ мужиковї—хочъ ти й христї гризи!... Отъ до чо́го крїпосне право людѣй—братівъ довело! Менї такъ здаєтця, що її вартъ зовсїмъ забѹть.—Не журись, мїй голѹбе!»

Якъ що ти добре поєднаєся съ Тр...имъ (и якъ Богъ тобі по-може поеднать менé зъ Харитою), то купи́й отой домъ у Ржищеві та придбай мені лісу на надвірню комору: то мой буде робоча. Дужебъ, дуже добре було, якъ би намъ укуні довелось вікъ свій докоротать!

Пану ...скому нехай Микита скаже, щобъ вінъ трічі чмокнувся зъ своїмъ ріднимъ батькомъ—зъ чортомъ. По 85 карбованьцівъ нехай берé денеръ чистими грішми зъ ґрунтами и полемъ, а потімъ (въ осені) візьме дүлю. — — —

Послiднєго мого письмá ти, мабуть, ще не получивъ. Я тамъ писавъ, що и якъ робить зъ Тр...кимъ. Якъ получишъ, то напиши мені, що ти думаєшъ и що можна зроби́ть? Пославъ я тобі 10 Кобзарівъ и дуже-дуже розумну книжку для Присі. Напиши якъ получишъ.

Кам...кій мені казавъ, що ...чъ отъ патилиці до п'ять паску́да, та й більшъ нічого не казавъ.

Чи не побачисся ти самъ коли-небудь зъ батькомъ и зъ матірью Харити? Порадься зъ ними та ростовчи́ ти їмъ, що я и ти не пані, а такі жъ самі прости́ люде, що панамъ и въ лакéи не годимось. Не-хай вони дурніи урозуміють сее слово.

Чи получи́въ сєгорічню другу книжку »Народнаго Чтенія?« тамъ есть моє письмо до реда́ктора. Вонó вже перетлумбчене и надрюковане въ польскихъ газетахъ. Прислу́хуйся, що тамъ пані и полупанки на се письмо казатимуть?

Може літомъ заїде до тебе Кулишъ, то привітай ёго гарненько.

Поцілуй Васи́ю (¹) за мене и скажи їй, що якъ буде добре учить-ця, то я їй и наместо и сєрги и перстень привезу́, а якъжé ні, то привезу́ березової каші, а вона тутъ, скажи, дуже добре росте.

Сєгодня зъ почти принесли мені и твої ковбáси, та отá придурковата Харита таке мені зроби́ла свѣто, що я на їхъ тільки поглянувъ.

Пиши мені швидче, що и якъ ти сподиєшъ зъ Тр...кимъ?

Нехай Микита спитає—що той Ф...й положить за десятину поля и за ґрунтъ?

А я вже Хариті и наместò, и дукáчъ, и хрестъ купи́въ: дүрень дүмкою багатіе, якъ то кажуть. А ти все-такі зъ очей її не спускай: може ще що-небудь и буде.

Братъ и щірий твій другъ Шевченко.

Р. С. Не спускай зъ очей и пана Зм...го.

(¹) Вáся любимая племянница Тараса, дочь Ярипы.

XIII.

15 мая.

Чи ти мої письма не читаєшъ, чи прочитавши занехаєшъ? Я вже тобі трічі и оце четвѣртий разъ пишу, що я се літо не вірвуся изъ Петербурга, що не прибуду до-дому—чи до тебе. А ти мені що-разъ товмачишъ, що я тебе жду,—що чи будешъ ти чи ні? Знай же тепѣръ, що я се літо и зіму не буду на Україні, а на ту весну, якъ Богъ поможе, прибуду. А ти, до того часу, дбай о клаті землі, чи по сімъ, чи по тімъ боці, тільки щобъ надъ самісенькимъ Дніпромъ. Та дбай такъ, щобъ намъ укупі оселітьця. Занехай Ржищевъ: пуръ ёму тому домові, повітці, вітрякові и отімъ тромъ грúшамъ. Якъ—що тобі дуже уподобався панъ Тр...ій, то бері вь ёго службу: я чувъ що вінъ панъ и замо́жний и не—лука́вий. А тамъ, якъ матимешъ часъ, то подівися самъ на ті Рудякі, бо Г...чъ и збрехать уміе. Що—якъ тобі подобаютьця оті Рудякі, то возьми вь посессію 20 десятинъ на 25 лѣтъ, гарненько поторговавшись зъ Тр...кимъ, та за-хожуйся будоватьця. Се літо ніколе, а на те хиба. Та ще ось—що: якъ зробітьця оттакъ, якъ я оце пишу, то дбай о дубовімъ лісі на надвірню комору (на робочу), и, якъ—що та придурковата Харита не схаменулася, то просі сестру Катеріну и сестру Яріну, чи не накінуть вони око́мъ у Керелівці огрядну та чепурну дівчину, хочъ и вдовіцю, аби чесного роду, та щобъ нестарá и доладня бу́ла. Безъ жінки и надъ самісенькимъ Дніпромъ и вь новій великій хаті, и зъ тобою, мій друже—брате, я буду на самоті, я буду одинікій.

Що робитьця вь Межіричі? Чи небачивсь зъ Зм...кимъ? Отій ґрунтъ, що ми зъ тобою оглядали, у печінкахъ сидіть. Одішли оце́й екземляръ объявленія объ »Осно́ві« П. О...С...ку. Я ёму після Кобзаря уже двічі писавъ, а вінъ мені а-ні-телень. Нехай собі сердитця—коли вь ёго така сердита нату́ра. На сімъ ти́жні, я, або Білозерський, пошлѣ Тр...кому такий же екземляръ объявленія.

Оставайся здоровий. Цілюю твою жінку и твоїхъ діточо́къ.

Другъ и братъ твій Т. III.

Р. S. Шко́да, що твої хлопці написали до мене чортъ-зна́-по-якому; вони хочѣли у При́сі учілися писать по-лю́декому. Вь половині ю́ня, а мо́же й раньше, заїде до тебе офи́церъ Н...кій—привітай ёго гарненько и найми, або своїхъ позичъ ёму, ко́ней до Жа́ботина. Ему

поручено самолично торговатьця зъ Ф...кимъ. А въ Городище на заводъ самъ ёго повези.

XIV.

29 іюня 1860 року.

Сёгодня въ К...ні премерзёне свято, а въ моїй тихій хаті и тако́го, благодаріть Бога, нема. Дóбре бъ ти зробивъ, якъби догадався та привітавъ одъ мене оту шляхту мною знаёмую (sic) лічно. А вона сёгодня вся повинна бути у К...ні. Сёгодня певне буде тамъ и Наталка Ш...на ⁽¹⁾, то ти, яко чоловікъ не безъ розуму, поклоніся їй одъ мене, а більше а—ні—телень. Коли такъ зробивъ, то зробивъ дóбре. Я її дóбре не розгледівъ, здаётся трóшкі педáнтка и недóже чепурна, а нечепурна жінка и циганові не дружина. На ту вёсну, Богъ помóже, приїду—подивлюся та порáжуся зъ сестрою и съ тобою, а поки—що, то коли трапляється їй хорóший, неледáчий чоловікъ, то нехай їй Богъ помагáе. Шкода, що отá Харита зледащíла, а мені бъ лóчшої жінки и на край світа шукать не трéба ⁽²⁾.

Чи бувъ ти у Рудякахъ? що ти тамъ бáчивъ и чи зробивъ щó зъ тимъ паномъ Тр...кимъ—напиши мені швиденько?

Ще ось—що: на тимъ тижні президентъ Общества литературного получилъ письмо отъ Ф...го. Вінъ пише, що братівъ и сестру Яріну зъ дítьми выпускає на волю безъ ґрунтівъ и безъ землі безплатно, але вони не беруть такої погáної волі—и дóбре рóблять.

Якъ ще не бувъ, то незабаромъ буде у тебе Н...кій. Дóбре бъ ти зробивъ, якъби вкравъ у Л...на день або й дрúгій та поїхавъ зъ Н...кимъ у Жáботинъ, та вдво́хъ би сказáли отому пану, щóбъ вінъ не боявся Керелівчáнтъ, а положивъ би яку хóче плáту за ґрунти и за зéмлі (не мёньше чотирохъ десяти́нъ на дúшу) и щóбъ заразы́ же написáвъ тому́ жъ президенту, Е. П. Кавалевскому.

Поцілуй за мене свою жінку, Йосипка, дівчатъ и хлопцівъ, коли

(1) Отъ 17 мая В. Г. пишетъ: »Колі хочешъ, я зроблю такъ, що мой жінка висватає тобі Натáлку Ш...ну: людина зъ розумомъ и зъ серцемъ — можна зъ нею жити до-смаку.

(2) О Харитѣ: »Харита верну́лась зъ Кíива але розуму й гíчъ не прибуло. Після того, якъ я зъ нею побáлакавъ за тебе, мовъ не та дівчина стала; де взяли́сь у свині ро́ги, такъ—що ні пристуну: зробилась грубія́нка, безъ просу шля́етця, приходить спать тоді, якъ вже всі посну́ли; одкрилось, що вона завелá ромáнси зъ писаремъ... оттакá—то гисторíя!.. »А де ти була?« питаю її.—А де жъ я була?—одвічає.»

вони дома. Керелівчанамъ скажи, щобъ вони на ту погану безземельну волю не дуже квапились.

Чи бачився ти зъ Кулішемъ и що зроблено зъ хатиною и садочкомъ надъ Россю? ⁽¹⁾ и де те добро: чи въ самому Корсуні, чи не далёко ёго? Напиши мені. Подякуй ще разъ отого пана за сукно на світку, а світка якъ попита, то нехай у тебе жде мене, твого брата и друга Т. Шевченка.

XV.

1 іюль.

Позавчора я пославъ тобі письмó, а сёгодня получилъ твоё. Начорта ти ёго адресувавъ для-батька-зна-кому? я вже ёго получилъ роспечатане.

Коли ти кажешъ—шо коло Канева добре буде, то бери 10 десятинъ землі зъ умовою расплатитъ гроши, *впродолженіи года въ три срока*, и заразъ же напиши мені, чи багато треба грошей для почіну? ⁽²⁾.

⁽¹⁾ *Отвѣтъ*: Отже я вітурговавъ хатину зъ садочкомъ надъ самою Россю для Пантелемона Александровича, та й написавъ до ёго въ Барзну, а вінъ ма-буть ще й досі тудя не прихавъ, бо нічогось мені не піше. А тимъ-часомъ, якъ не прише 400 карбов., то хату хтось инший купить. Хатка хочъ поганенька, але садочокъ и вода то вже таке хороше шо нікуди. «Покупка эта не состоялась».

⁽²⁾ Оставивши Забару, Ржищевъ, Рудяки и Межиричи, В. Гр., послѣ долгихъ розысковъ, выбравъ наконецъ эту поэтическую мѣстность: «вище по Дніпрѣ одъ того мѣста, де ти самъ вибравъ коло Некарівъ, на правімъ же березі, межъ Каневомъ и Некаріями, на городськихъ зѣмляхъ, на високій горі, есть лісочокъ, граничить зъ Монастирищемъ; посередъ того лісочка—поліна; далеченько одъ гóрода; внизѣ кілька рибальськихъ хатокъ; на тій горі дуже багато дичокъ—яблонь и грушъ:—садочокъ завести можна. А любий стародѣнный Дніпро буде здаватця тобі підъ ногами... кринишна вода не подалѣку, а риба що-ранку буде свіжа, бо рибалки попередъ поргъ возитимуть зъ низу въ городъ...» На этомъ очаровательномъ мѣстѣ похороненъ Шевченко...

Не довелось нашему бѣдному Кобзарю пожить въ этомъ раю, хотя сомнительно думать, чтобы противники его народной славы не превратили въ адъ этого земного рая, если бы судьба дозволила ему насладиться, на закатѣ тревожной жизни, тихимъ счастьемъ семьянина—собственника: имъ и могила его *бчи коле*, а что бы было тогда, если бы жилъ здѣсь «той, що то волю пи савъ? (такъ выражается о своемъ поэтѣ народъ, малознакомый съ его произведениями, но инстинктивно понимающій его великое значеніе въ историческихъ судьбахъ роднаго края.

Обудоватьця такъ, якъ кажешъ, добре буде. Бувай здоровий—нехай тобі Богъ помогá на все дóбре!

Т. Шевченко.

XVI.

29 іюля.

Посилаю тобі 1000 карбованцівъ грошей. Якъ-що можна буде розділитъ плату за грунтъ *на три строка*—розділи, а якъже ні—заплати разомъ за 10 десятинъ землі, а кучую кріпость зроби на своє имя. Про хату напишú тобі, якъ дїждусь твого письма.

Другъ и братъ III.

Р. С. Нехай мені Прїся напише, щó вона прочитала въ тихъ книжкахъ, що я їй пославъ. Скажи Васі, що якъ буде вчитьця, то я їй на ту вєсну намістечко привезу.

Йосипъ п'яний и дурний—вїбачъ ёму. А сестрамъ, якъ побáчишъ, одъ мене поклонїся. У сестрі Ярини спитай (якъ побáчишъ), чи оженила вона свого сердєшного сїна, чи нї?

На хату купи тільки соснового дєрева, на двєри и одвїрки дубового або ясенового. Хата щобъ була 10 аршинъ вперекъ и 20 вздóвжъ.

Якъ найдешъ сухого бєрєста, то берї: здастьця на що-небудь,—хочъ на лави.

Чомъ мені Прїся и Ганнїся нїчого не напишуть? Вася—та ще, думую, и читать не вміє?

XVII.

22 августа.

Ми зъ тобою, здастьця, и розумни люде, а рóбимо чортъ-знá-по-якому: ти мого письма не дождєся—пїшешъ мені, а я, на тебе дївлячись, тобі одвїтую, не знавши щó ти мені писатимешъ. Розумні люде, здастьця, такъ не рóблять. Я сєгодня пишú до тебе, бо маю часъ, але на пошту письма не подámъ, ажъ—поки не получú отъ тебе звїстки о получєнні 1000 карбованцівъ. Якъби ти, для почїну, до вєсни обїйшовся цїми грїшми, то дóбре булòбъ, а якъ що нї, то напиши—я ще пришлю,—тільки небагато.

Я опє заходївся женїтьця, то мені, бачъ, и тутъ трєба грóши; а саяв надїя на »Оснóву« та на »Кобзаря.« Бúдущее подружіє моє зовєтця Ликєря—крєпáчка, сиротá, такá сáма пáймичка, якъ и Харита, тіль-

ко розумніша одъ неї,—письмѣнна и по-москóвському не говорѣть. Вона землячка на́ша изъ—підъ Ніжина. Тутѣшні землякі на́ши (а на́дто паночки) якъ почу́ли, що мені Богъ такé доб́ро поси́лає, то ще трóшки подурнішали. Гва́лтомъ голо́сать: не до-па́ри, не до-па́ри! Нехай імъ зда́ється, що не до-па́ри, а я до́бре знаю, що до-па́ри.

Въ-осени, якъ одрóбися зъ по́лемъ и окопа́ешъ на́ше б́удущеє кишлò, ви́бери на томú кишл́і найкраще місце и посади́ я́блуню и гру́шу, на па́м'ять 1860 року 28 ю́ля (*).

Поберемо́ся ми після́ Покро́ви. До́бре б́з ти зроби́въ, якъби ќь на́шому весі́ллю присла́въ суше́нихъ карасі́въ десято́къ—дру́гий або й трéтій,—та запéченого Дніпро́вого Ля́щà одно́го, друго́го або й трéт'я-го. Ти писа́въ мені́, що въ Ка́неві це́го доб́ра хочъ лопáтою горні́, а тутъ и за гро́ши не добу́дешъ: отъ то́бі й столи́ця!

Въ Пека́ряхъ яка́сь вдова́—попа́ді прода́є ха́ту: купи́ть би та ќь о́сени перевезти́ на гру́нтъ и поста́вить. А весно́ю нехай би сестра́ Яри́на зъ ме́ншимъ си́номъ перевезла́ся въ ту ха́ту та й хазяинува́ла, а тимча́сомъ я зъ жінко́ю прибу́ду: то вона б́з и на́мъ пора́ду дала. Бо я и жінка́ моя, хочъ и въ невóлі и въ робо́ті зрослі́, але въ про́стому сільско́му ді́лі нічо́го не т́ямимъ,—то пора́да б́з сестри́ Яри́ни д́уже б́з до-ла́дú була и мені́ и Ликéрі.

Оттакé-то ско́ли́ло! не споді́вано я до те́бе при́ду вго́сті зъ жінко́ю,—сирото́ю и найми́чкою! Ска́зано, коли чоло́вік чого́ добре шука́є, то й найде: такъ и зо мно́ю тепе́рь тра́пи́лось. Мені́ тепе́рь не жа́ль, що Харі́та трóшки приду́рковата.

25 августа.

До́бре я зроби́въ, що позавчо́ра не дописа́въ се́го письма́ и не

(*) Подъ влія́ннемъ мысли́ о предстоя́щей жени́тьбѣ, было́ написа́но стихо́творе́ніє, въ подража́ніє польско́й народно́й пѣснѣ́, и присла́но В. Гр...чу при письмѣ́:

Тільки що спечене, ще й не прохолóнуло.

Посажу́ коло хати́ни,
На спо́мінъ дружи́ні,
И яблуньку, и гру́шечку
На спо́мінъ єди́ній

А я б́ду гру́пі рва́ти,
Дітка́мъ пода́вати,
Зъ дружи́ною єди́ною
Тихо́ розмовля́ти...

Богъ дасть, ві́ростуть. Дру́жина
Підъ дре́вами сі́ми
Сі́де собі́ въ холодо́чку
Зъ дітка́ми мали́ми.

»Тоді́, се́рце, якъ бра́лися,
Сі́ дре́вà сади́въ я...
Паслі́вий я!..«—И я, дру́же,
Зъ тобо́ю шаслі́ва!—

пославъ тобі: сёгодня я получивъ твоє письмо и бачу, що ти зъ Кулішемъ ажъ на́дто *росфантазировались*. Книгáрь Кожáнчиковъ сёгодня сказавъ мені отъ—що (а вінъ се діло добре знає): «на 3000 готовикá и на 3000 кредиту въ книжной торгóвлѣ можно получить 10 % съ усиленнымъ трудомъ.» Мені самому не подобаєця твоє сипáчество (*), та нема де дитьця! Бума́ги и чай се інша річъ. Напиши ти мені гарненько, чи багáто тобі трéба кредиту на се діло? А тимчáсомъ отого кля́того сипáчества не кидáй: воно тебе хлѣбомъ годѣе, а хлѣбъ вели́ка річъ!

Посилаю тобі планъ хáти (см. № 2-й). Ко́ли ти найдешъ не такъ, то попра́в и пришлі мені; а тимчáсомъ о́копуй леваду и купѹй лісъ сосновий; на одвірки тільки и на двѣри купи дубóвого и ясенóвого, та на помість—ли́пи. Якъ-що д́уже трéба б́уде гро́шей—напиши,—я до́б́уду и пришлѣ. Дóбре бу́ло б́ якъ би Я́рина вѣсною рáно перевезла́ся на мій гру́нтъ: мо́же можна найня́ть у Ка́неві для неі хáточку на лі́то? найми́, а лі́томъ ми зъ жінкою прибу́демо та вку́пі поради́мося, щó намъ робі́ть.

Ці́лую твою жінку, ді́точо́къ и тебѣ. III.

P. S. На надві́рню ко́мору (робóчу) при случа́і дубóвого лі́су купи: Нехáй леж́ить та висихáє поки́ що б́уде.

XVIII.

5 октября 1860 г.

Спаси́бі тобі, мій дру́же бра́те, за твоі вели́кі кло́поти зъ тимъ землемі́ромъ та зъ іншими п'явкáми людськими. Спаси́бі тобі ще разъ!

Дуже, дуже ти зроби́въ, що не посади́въ я́блуні и гру́ши—прищи́пи весно́ю на д́ичкахъ: вони и шви́дче и б́ільше ві́ростуть. Я зъ своєю молодóю, не побравши́ся, розі́йшовся. Ликѣ́ря така́ самісе́нька якъ и Харі́та,—дурні́ша тільки тимъ одъ Харі́ти, що письме́нна. Щó мені на сві́ті робі́ть? Я оду́рію на чужі́ні та на самоті́!..

Дóбре б́ зроби́въ (якъ ма́тимешъ ча́с), щобъ самъ по́їхавъ у Ки́їв та свої́мъ о́комъ подиви́вся на оту́ мада́мъ: по слуху, вона мені не подóбалася; подиви́сь лишъ на неі свої́мъ батьківськимъ о́комъ.

Ремі́нна сві́та зъ видло́гою на сі́мъ ти́жні тобі пошлѣ́ця; на за́казъ и дóбре зрóблена; ко́штує 32 карбóванихъ. На сі́ гро́ши справъ

(*) Должностъ помощника управляющаго.

Йосиповимъ дітямъ на зиму одѣжу, а долги ёго не плати—нехай самъ платить! Микиті скажи (якъ побачишъ), що вінъ дурний—ні съ кимъ не порадившись, зробивъ чортъ-зна-що!

Письмо Ф...го и мое письмѣ и копія съ условія печѣтається въ 5-й книжці Народного Чтенія. Тимъ я тобі тієї копії и не посилаю.

Порядъ імъ (роднымъ), будь ласковъ, щобъ вони швидче записалися въ міщане: въ Звінігородці одинъ, другій въ Черкасахъ, а Ярина въ Капєві. Мені тутъ радять такъ; не знаю якъ ти порадити?

Грошей, що тамъ треба буде, то я вишлю.

Калєника (*) поцілуй трічі за мене и скажи ёму, що якъ добре знатиме математику, то астрономію и навигацію за поясъ заткне. Оттакъ и скажи!

Шкода мені Йосипкової Ляпочки; ище більше шкода того дурня, що вінъ и не бачить, що вінъ нівечить. Шкода та й годі!

Спасібі тобі за лящѣ и карасі; на весілля вони не прибудуть, бо весілля того й не буде. А ми вдвохъ собі съ Мих. Матв., по-чумацькому та по-бурлацькому зваремо борщу зъ карасями, лящемъ закусямо та подякуємъ тобі зъ жінкою и помолимось за щастя и здоровья твоїхъ діточокъ.

Бувай здоровий! Твій братъ и другъ III.

Р. С. Пришлю, або самъ привезу, Васі гостинця, якъ буде добре вчитьця; а якъ же ні, то ні!

XIX.

2 декабря 1860.

На місці Ар....са въ Одессі якийсь П....въ, але и той нічого не вдіє безъ оцёго Ив... ського. Перешли ёму моє письмó, та будемо ждати, що зъ того буде. Добре бъ ти зробивъ, якъ би ще й самъ ёму написавъ гарненько. Та це якъ знаєшъ—такъ и роби.

Посилаю тобі письмó мого великого пріятеля кїєвського—прочитай ёго. Та якъ будешъ у Кїіві, то зайди во 2-ю гімназію и спроси квартиру М. К. Ч....го—поклонися ёму одъ мене: це вінъ мені пише. Та зайди ще до П. М. Сошенка: Ч....й тобі скаже, де вінъ живе. Вони тобі порадять, що робить съ Присею и Ганнусею. Ніколе—бувай здоровий. Кланяється тобі Кулішъ.

(*) Калєникъ—старшій сынъ В. Гр.—ча.

XX.

23 декабря.

Я лѣтче трічі чорта.... поцілюю, якъ матиму писать отому поганому С...му. Я тобі вже писавъ—якъ будешъ у Києві, то побачся зъ Ч...имъ и Сошенкомъ: вони тебе на все добре наставлять.

Цілюю твою жінку и твоїхъ діточокъ. Скажи Васі и Йосипкові, що на той рікъ, якъ будуть добре вчитьця, я їмъ гостин....

XXI.

22 января 1861.

Погано я зострівъ оцей новий поганий рікъ: другий тиждень невихожу зъ хати — чхаю та кашляю. Ажъ обісіло. Якъ тебе тамъ Богъ милує? Ти мабуть послідніхъ моїхъ двохъ писемъ не получивъ що нічого не пишешъ. Въ першому письмі, адресованому въ Кореунъ, пославъ я письмо незапечатане, щобъ ти прочитавъ и переславъ въ Одессу полковнику И....цкому, главному начальнику Общества Мореплавання и Торговлі. Письмо про Каленика. Друге письмо, адресоване въ Київъ, въ котóромъ также незапечатанное письмо въ Потóки на имъ Я. В.... Т....ского: чи получивъ ти оті письма, чи ні? Чи получивъ, ти »Букварь« и »Основу?»

Затакни пельку отому проклятому землемірові, та роби швидче зъ тимъ сердешнимъ грунтомъ. (¹) Та що ти зробишъ, то заразъ же и напиши мені, щобъ я знавъ що зъ собою робить: чи їхать мені весною въ Канівъ, чи ні? Якъ треба буде грошей, то напиши. А може я самъ привезу. Багато бъ ще дечого треба сказати тобі та нездужаю; нехай до другого разу. Бувай здоровий, цілюю твоїхъ діточокъ и твою жінку. Т.

XXII.

29 января 1861.

Такъ мені погано, що я ледве перó въ рукахъ держу. И катъ-ёго—батька—знає, коли воно полéгшає? Ось-що: Вчóра заходивъ до

(¹) Дѣло о покупке земли этой до-сихъ-поръ не кончено. Нашлись люди, которые разными косвенными путями препятствуютъ приобретению въ собственность роднымъ Тараса его могилы!

Тому́ доля запродала

Одъ краю до краю,

А другому оставила

Те, де поховаютъ.

Нашему жъ славному Кобзарю она и того не оставила!...

мене прощатця полковникъ Ан...чъ: вінъ сёгодня поїхавъ въ Одессу. Ан—чъ сей—одинъ изъ самоглавныхъ членовъ Общества пароходства и торговлі въ Одесі. Я просивъ ёго за твого Каленика и вінъ мені сказавъ отъ—що: щобъ ти ёму не барившися написавъ: который Каленикові годъ и чому вінъ преимущественно учився въ Херсоні: чи навигаціи, чи механіки, чи математики? Емۇ це треба знать для того, щобъ до чо́го лүчче притулитъ Каленика. Напиши ёму та попроси гарне́нко, то може що́ й буде.

Чи пославъ ти моё письмо И...цкому въ Одессу? На(плю)й ти въ ярмолку отому жидові, що ти пишешъ, зъ ёго грунто́мъ и зъ ёго хатою. Кінчай швидче въ Каневі, та напиши мені, якъ кончишъ, щобъ я знавъ, що зъ собою робить весною.

Прощай! Утомівся,—неначе копу життяа однимъ заходомъ змолотівъ.

Цілую твою жінку и твоіхъ діточокъ. III.

В) ДО САВИ Ч.

I.

С.-Петербургъ, 11 августа (1860).

М. Г.

Убѣдительнѣйше прошу Васъ получить (съ почты) 50 экземпляровъ моего »Кобзаря« и, по вашему усмотрѣнію, передать упомянутые 50 экземпляровъ одному изъ кievскихъ книгопродавцевъ, а вырученные деньги отдайте въ кассу кievскихъ воскресныхъ школъ и на досугѣ извѣстите меня о вашемъ здоровьи, вашей супруги и здоровьи Ивана Максимовича Сошенка, за что будетъ вамъ благодаренъ и на услуги готовый.

Искренній Вашъ Т. Шевченко.

Р. S. Получили ли Вы »Кобзаря,« написаннаго моею рукою на ваше имя?

II.

6 ноября (1860) С. П. Б.

Любій мій и щірій землякъ!

Спасібі вамъ за письмо ваше, и велике спасібі за Кобзаря мого, що ви ёго такъ щіро привітали. А теперъ ось—що: Або самі, або скажіть И. М. С...ку, щобъ вінъ дознався,—де тамъ у Киіві живе Мадате С. Якъ дознається, то щобъ пішовъ до неі та подивівся, якъ

тамъ живуть мої небоги: Прися и Ганнуса, та будьте ласкови напишіть мені.

Ще ось—що: напишіть мені швиденько, въ імя Бже, що робитця въ самихъ воскреснихъ школахъ?

Ще ось—що: Скажіть Ивану Максимовичу, щобъ вінъ вамъ щиро сказавъ, чи здорова ёго жінка и ёго чорнявая Ганнуса? Вінъ мені самъ не напише: ледящо! та ще й старе ледящо!

Оставайтесь здорові—нехай вамъ Богъ помогает на все добре!

Искренній вашъ Т. Шевченко.

III.

4 января 1861.

Вельми шануемый землякъ мій!

Посилаю вамъ на показъ 10 екземплярівъ мого Букваря; а изъ Контори Транспортовъ ви получите 1000 экзempl. Добре булѡбъ, якъ би можна распустить ёго по уездныхъ та по сельскихъ школахъ. Та вже що хочете, те й робить зъ нимъ, а якъ Богъ поможетъ,—зберете гроши,—то положить ихъ въ кассу вашихъ воскресныхъ школъ.

Я и чувъ и читавъ, що Високопреосвященный Арсеній дуже возревновавъ о сельскихъ школахъ и жалуетця, що не печатають дешевихъ букварівъ. Покажіть ёму мій Букваръ и якъ що вподобаетця, то я и ёму пришлю хочъ 5000 екземплярѡвъ, звичайно за гроши, (по 3 к.), *бо це не моє добро, а добро нашихъ убогихъ воскресныхъ школъ*,—такъ и скажіть ёму.

Думка есть за Букваремъ напечатать лічбу (арифметику)—и ціни и величини такої жъ якъ Букваръ. За лічбою этнографію и географію въ 5 копійкѡвъ; а исторію, тільки нашу, може вбгаю въ 10 копійкѡвъ. Якъби Богъ помігъ оце мале діло зробити, то велике бъ самѡ зробилося.

Старе ледящо (Сошенко) такі спромоглося на аркушъ паперу та вже такъ ёго змережавъ, що й курці нема де клінуть. Та такъ по-письменному, що я насіду второпавъ. Кланяюсь и ёму и ёго жінці. Те, що просивъ вінъ, може зробитця.

Бувайте здорові! нехай вамъ Богъ помогает на все добре. Низенько кланяюсь ващей жінці и вамъ.

Искренній Вашъ Т. Шевченко.

P. S. Чи бувъ мій братъ у васъ и що вінъ тамъ зробивъ зъ своїми недолітками?

IV.

12 генваря 1861.

Будьте здорові зь новимь рокомь! Пославъ вамъ сёгодня свого добра 1000 штукъ. Прийміть ёго, та що хочете, те зь нимъ и робіть. Добре булѡбъ, якъ би ёго можна булѡ пустити въ села: тамъ би воно швидче прийнялося. А втімъ, якъ знаєте такъ и робіть.—Низенько кланяюся вѡшій жінці и вамъ.

Т. Шевченко.

26 Февраля 1862 года.

САВА Ч.

ВЕСНЯНКА.

Иде весна, иде красна, —
Земля оживае...
Ждемо, ждемо доли-воли —
Немае, немає!
Тече річка широкая
Скрізь по-підъ горою: —
Ой поплила наша доля
Уплинь за водою!
Повій, повій, буйний вітру,
На-часъ, на-годину!
Ой верні намъ нашу долю
Зновъ на Україну!
Ой не віе буйний вітеръ,
Ледве позіхає...
Знову доли виглядаешъ,
А доли немає.
«Браті мої, товариши,
Орлі молодії!
Осідлаймо, браті мої,
Коні вороні,
Та поїдьмо на тихъ коняхъ
По широкімъ полю,
Здоганяти, переймати
Козацькую долю!
Запитаймо долю-волю,
Де вона блукає;
Попрохаймо — нехай до насъ
Въ гості завітає!»

Миколайчикъ Білокопійтий.

ЗЪ НАРОДНІХЪ УСТЪ.

(Записано въ Слободській Україні, въ Изюмськѣмъ повіті Харьковської губерніі).

VII.

ТРИ ПІСЬНІ, ОДЪ БАБИ ДЕНІСИХИ ЗАПИСАНІ.

Дениси́ха зъ казеннаго села. Чоловікъ її (уже другий) гончаръ. Доля їй дуже нещаслива випала:—чоловікъ п'є. Пропивъ и худобу всю, позастановлявъ що́ можно було, и якъ вже ні-за-що пити, то зробить що-небудь, по своєму ремеслу, то за пів-ціни й проп'є. Бідна жінка ходить скрізь, просить роботи. Дуже увірилось їй таке гірке життя. Просила, чи не можу я дати їй билетъ... »поплескалась би я за чумаками, на Дінь. Тамъ моя старшенька дочка́ у наймахъ. Воно собі намовилось, чи не зароблю на юпочку. Богъ зна, у якихъ то людей вона живеть? Якъ то зъ нею поведатця? Може тують її, молоду, що дня? Боже, Боже! Яка моя доля гірка та нещаслива!.. Взяла бъ її сюди, до себе; такъ щожъ—чоловікъ такий!.. А вмоляли люде: »иди, та йди! Тобі добре життя буде зъ нимъ.. Вінъ гончаръ!« Добре!.. Наче серце мое знало—що не буде добра зъ ёго. Усе не хотіла, усе одмовлялась. Пропала я теперъ изъ дітьми. На віки зав'язавъ мені головоньку сей рабъ, п'яничка проклятий!.. Охъ, якъ міні обридло, гріха тутъ набіраючись, зъ такимъ чоловікомъ! Лишечко мое, лишечко!

»Ой волі жъ мої, та половіі,

Чомъ же ви не йорете?

Ой літа́ жъ мої, та молодіі,

Чомъ же ви марно йдете?

Та поганій, хлѣнку, та поганій, малий,
А волі половій,

Чи не вернутця, чи не прийдутця
Літа мої молодії;

Ой якъ же намъ самимъ орати,
Нікому поганіти,

Ой и якъ намъ марненько не йти,
Нікому насъ шанувати.

(Така й моя доля!)

Ой темная та невидная ніченька,

Ой дурна́я та перозу́мная дівчина!

Полюбила та коза́ченька старо́го,

А веде́ ёго́ та за ру́ченьку п'яно́го. (2)

(Моя це пісня).

А владє́ спати та на тесовій кроваті, (2)

А сама́ иде́ у зелений садъ гуля́ти,

Та забу́ла голубо́чкамъ сказа́ти:

»Не гуді́те, сиві голубо́чки, на хаті,

Не збуді́те мого́ миле́нького въ кімнати́.«

Яжъ думала, що мій мили́й спить—не чує,

А вінъ на мене та нага́ечку готує.

Яжъ думала, що нага́ечка—шүточка,

А де вдаре́, то розся́детця шку́рочка.

Яжъ думала, що вона́ з папе́ру (¹),

А вона́ з соба́чого реме́ню.

Ой по го́рахъ, по доли́нахъ

Тума́нъ налягає,

Помі́жъ тими тумана́ми

Сивъ голу́бъ літає.

Та літа́ючи бурко́че,

Голубки шукає.

Ой зострі́вся сизий голу́бонько

Та зъ буйні́ми вітра́ми.

Ой ви вітри, ви буйні́,

Ви всю́ди бува́ли,

(¹) Інші співають: »Яжъ думала, що вона́ з папе́лу.«

Чи не бачили, а чи не видали,

Та моєї голубки?

Хоть бачили, хоть не бачили,

Та незнаємо, якáя?

— Самá сиза, сизокрила,

Личко ягъ калина.

Ягъ стрепенувся сизий голубонько,

Ягъ стрепенувся, та й поленувся,

Та на синее море. (двічі).

На синьому морі, на синенькому,

Тамъ голубка сизенька,

Вмиваетця сиза голубонька

Холодною водою,

Втираетця сиза голубонька

Русю косю.

Рості косо до пояса,

Якъ у саду вишня,

Моли́ Бога, молодий коза́че,

Щобъ за тебе вийшла.

»Се старосівцька, їй же-то Богу старосівцька. Теперъ, правда, и її перевернули на московську, та цуръ їй. *»Ой де ваши діми?»* співають. — *Діми!* Ачъ які! — Теперъ що? Теперъ ві, ві, ві... ві-кало, а не пісні. — «

— Заспівайте жъ ще якої, — тільки старосівцької.

— »Та я за цимъ бридіємъ усі позабувала. Та вже й не рано. Піки то досовгаюсь до дому. Прощайте!«

VIII.

ОДЪ БАБУСИ ТЕТЯНИ ЗУЗУЛИХИ ТА ОДЪ НАСТІ СОПУНКИ.

Тетяна була колись крепачкою. Теперъ, вже годъ зъ двадцять якъ вільна. Чоловікъ у неї такий—що тільки Бога дякувати за такого. Нема надъ ёго чеснішого. Якъ скаже—такъ воно й буде. Слово своє поважає. Вінъ уже старенький. Кохаєтця у пасікахъ.

Синівъ своїхъ поженили, виділили. Живуть теперъ сами. Хата

у нихъ гарна, съ кімнатою; рублена. У дворі — всього доволі. Кругомъ їхъ живуть и діти—по своїхъ дворахъ, цілий хутір.

Зузуля Андрій — чоловікъ поважний, старосвіцький. Тетяна, хочъ їй вже пятьдесятъ простукало—и досі весела, жартовлива. Та й чого їй смутковати?—Де вона—тамъ и регіть, тамъ и жарти. Оце прийшла привязувать мині колодку. Одкупаюсь грішми — не бере. Почастувавъ. Одчепила колодку; а й важку жъ десъ добула! Випивши чарку ще повеселійшала. Носитьця по хаті, приспівує, танцює. И все у неї виходить якось любо. Народу зібралось. Рего-чутця... а вона співає!

»Кужелю, мій кужелю, {
Я робити не здужаю. } 2.

Якъ би літа вернулися,
То щезъ хлібці горнулися.

Кужелю и пр.

Скину, кужель на полицю,
Самá піду на юлицю.

Кужелю и пр.

Якъ би скрипки та цимбали,
То щезъ ніжки поскакали.

Кужелю и пр.

До кужеля лежу, лежу,
До чарочки біжу, біжу.

Кужелю и пр.

»Се вамъ хатня Зузуля таку пісню накувала. Запишіть; та нүте бо, не лінуйтесь, записуйте.—Записали?—ну, гараздъ. Отъ вамъ ще одна.

Заболіла голівочка, заболіла,

Що велику куделицю навертіла. (2)

Ой поїхавъ мій миленький, та й у поле, въ степъ,

А я тую куделицю та й обь зємлю репъ! (2)

Лєжить моя куделиця, обдулася,

Якъ, молода, горілочки напилася. (2)

Напилася горілочкі, напилася,

Въ новій хаті, на кроваті, звалилася. (2)

Ой приїхавъ мій миленький, тай питає:

»Ой чи дома діти, мати, чи не має?« (2)

— Наша мати, наша мати, напилася,

Въ новій хаті, на кроваті, звалилася. « (2)

— »Пітьте, діти, пітьте діти, не гудіте,

И своєї матусеньки не збудіте. « (2)

Бачъ який чоловікъ. Своєї жінки боїтця.

Теперь самъ идѣ, будить буде; та тихенько:

»Устань, устань, мой міла, пробудися,

Ой нажъ тобі карбіванця, похмеліся. « (2)

А его міла ему й одказує:

»Не поможє карбіванецъ, не поможеть два:

Вчора пила на корову, теперъ на вола (3)

— «А щобъ же ти, мой міла, здорова була (3)

Що ти мого та волика, сама пропила. « (2)

»Бачъ и знайшовъ за що дяковати.

Що нікого не мішала; сама зробила — тай думки нема!

О, бодай ёго! «

Проспівавши, бабуса стишилась трохи. Сіла. Обтираєтця хусткою; заправляє волосся підъ платокъ: вибилося—світитця. Просимъ щобъ розказала що небудь.

Отъ, незнатъ що вігадали. Якá така вамъ розкащиця досталась. Незнаю нічого. Не буду розказувати. Хибá, чи не розказать, якъ чоловікъ узавъ другу жінку?—Ну слухайте жъ.

Узавъ другу жінку чоловікъ, и питаютьця одинъ одного норовівъ.

— »Які въ тебе, серце, норові?

— Э, въ міне, жінко, які норові! Ягъ віпью горщá воді, ище й друге, воді святбі, такъ я такий у пьянстві негáрний, що я й самъ своїмъ норовамъ не радъ. А які въ тебе, дүшко норові?—И, въ мене, чоловіче, які норові!—Хибá якъ розсёрдюсь, такъ дні два и говорить не буду, и хати не топїтиму. « Гараздъ.

Ото вінъ пішовъ, бачъ, на тікъ изъ синами одъ першої хазійки, пішовъ на тікъ молотить. А вінъ, бачъ, и розсёрдивъ хазійку, уже розсёрдивъ. И приказавъ синамъ и води, и дровъ наносить, аби бъ вона вітопила, та їсти їмъ зваріла.

Отъ вінъ уже тамъ на току молотить, молотить, молотить; та все на верхъ позира, чи нейдеть димъ, чи нейдеть? Ну, уже люде перетопили, уже й поснідали, пора бъ ийти обідати, а вінъ усе молотить, усе молотить, зъ синами.

»Ну, ходімъ жъ, діти, каже, обідати,—що Богъ дасть!«

Прийшли въ хату, а вінъ за стілъ сідає. А жінка сердитця: нічого не наваріла.

»А подай, сину, воді.« Се буде пить, буде п'яний, свої порови показуватиме. Набравъ синъ горщя воді. Вінъ випивъ и сидить. Оце трішки взяло,—»А набери, сину, другий горщя.«

И другий випивъ.

Оце оп'янівся уже. Далі, зъ-за стола якъ потічитця, та до припічка, та за рубанецъ. Та взявъ її за шерсть... якъ узявъ її возить, та возивъ її, возивъ... уже їй и не хочетця, а вінъ знай перє тимъ рубанцемъ. Ото кинувъ та підъ пілѣ и упавъ. И захарчавъ. П'яний!

Вона мерщій підъ голови йому подушечку.« Цітьте, діти, (гомонять, бачъ), цітьте, щобъ батько не почувъ, щобъ батька не збудили.« А сама до печі!

Напекла йому скоро, хутко... такого — ажъ шкварчить.

А вінъ тоді: »хмъ!« Бачъ, прощнувся. »А, жінко, що я наробивъ! Скільки діла на току вгававъ... журитця. Чи я тобі, дущко, нічого не казавъ?« а вона:—Та ні, серце, нічого. Якъ упавъ, такъ и захарчавъ. Сядь, серце, сядь, миленький, закуси хоч трішки гаряченькимъ. Я думала що ти менє бітимешъ, а ти й бай-дуже, дущко! Якъ упавъ, такъ и захарчавъ заразъ.«

А вінъ то її тузивъ, якъ сучку, то вона мовчить. Такъ її навчивъ!« А то ще:

Чоловікъ одруживсь, та жінці и не сміє казати, а котові приказує: »гляди жъ коте: вівці напій, и корови; та вівса конямъ дай...« А самъ поїхавъ у ліс, своєю худобою.

Приїхавъ до дому.

»А що, коте, чи ти напувавъ коровъ та овець?«

А вона одвічає:

— Э, чоловіче! Вінъ изъ груби не встававъ. Лежить собі сибірний, и хвістъ на бігъ повісивъ.«

— »Давай же, накажімо, жінко, котя.«

— Давай, чоловіче, накажімъ сего треклятого, щобъ знавъ по казійству.«

— »Ну, лягай, жінко,« каже чоловікъ.

Та узявъ того котя, та й пустивъ їй підъ сорочку, на плечі.

Якъ смурне того котá, та за хвістъ:—а кіть кігтами за жінку, та—ува́—ва, ува́—ва!

А чоловікъ той зновъ якъ смурне, якъ смурне, та за хвістъ сіпъ та сіпъ!

Якъ подріпавъ їй кіть усé тіло, то вона:

»Чоловіче, чоловіче! Я лүчче са́ма и напува́тиму, и дава́тиму, тільки прости вже, нехай́ тому́ ко́тові лиха́я го́дина!«

Отта́къ то вча́ть жіно́къ, щобъ не лінува́лись хоз́йствечка до-глядати.»

На се хтось сказа́въ ба́бі, що, мабу́ть, той чолові́къ не люби́въ сво́єї жінки, ато́бъ та́къ не катува́въ.—Э, нелюбивъ! Вінъ би ї́ радъ ї́ люби́ти, та́къ що́жъ якъ леда́що. Отъ якъ навчи́въ до́бре, якъ по-оби́чалась що́ небу́де лінува́тись,—ну, то́ді вже мо́жно люби́ти. А то якъ ї́ люби́ти?

Ой умру́ я, ўмру́,

Та бу́ду диві́тця,

Ой чи бу́де мій миле́нький

По ми́ні жу́рітця?

А вінъ зажу́рився,

Въ жу́панъ на́рядився,

Ой сідла́въ ко́ня воро́ного

Та і́де же́нітця.

А я якъ схо́плюся,

За плі́чі вхо́плюся:

Ой верні́ся жъ, мій миле́нький,

Ще́жъ я не скончу́ся.

— По́ки ти скончи́шся

То я ї́ оже́нюся,

По́ки тебе́ похováю

То я ї́ нажи́вуся.

Пийте́ гу́си во́ду.

Ви лю́де—го́рілку.

Ой по́ихавъ мій миле́нький

По мо́лоду́ жінку.

»Погна́ли два ді́ді скóтину па́сти. И взя́ли со́бі и о́гню, и пшо́нця, ка́шу вари́ти.

Навари́ли ка́шу.

Підій, лялю (а вони лялями звались), підій лялю, заверни́ бійцю.»

Вінъ пішовъ, заверну́въ бійцю, а вінъ кашу варить.

Прийшовъ, а той кашу вийвъ.

»Де, лялю, каша?»

— »У душі.»

Ну, и даромá.

»Підій жъ ти, лялю, заверни́ бійцю, а я теперъ буду коло жи́жжі.»

Той пішовъ бійцю завернути, а той узявъ кожухъ, тай уложивъ у жи́жжу. Прийшовъ.

— »Де, лялю, кожухъ?»

— »У жи́жжі, лялю.»

И—и, той и здригну́въ за кожухъ.

— »Давай позива́тьця.»

— »Давай, лялю.»

Идуть до панівъ. Прийшли.

— »Зачимъ ви, старі́чкі, при́йшли?» питає панъ.

— »Та до ва́шої мило́сти, па́не. Отой чолові́къ мій кожухъ спали́въ.»

— »На—што́жъ ти эта́ва старі́ка кожухъ спали́въ?»

— »И,—па́не, па́не! Коли́ се бу́ло! Се бу́ло тоді́, ще якъ ми ля́лю зва́лись, та бійцю пасли (а вони́ учо́ра ля́лями зва́лись).«

— »Тьху, раста́къ....коли́ згада́ли позива́тьця. Пашли́ прочь!« Отта́къ імъ загну́въ на проща́нне, тай одпусти́въ.»

На се, приходить Настя Сопунка. Ув'язалась до неї Тетя́на. Шутку́є.

Згадала щось Настя про свого покійничка, про свого чолові́ка, тай каже Тетя́ні:

»Ти ще тоді́ молодá була, та га́рна.«

— »А хибá жъ я теперъ пога́на?»

— Та ні, и теперъ га́рна, одказує Настя. Тільки ротъ чо́гось запавъ.

— Э, бо—зна що! Якъ закла́сти туди́ ка́мінець, то бу́ду зновъ така́ якъ и була́. Не зна́ть-що́ торочи́шъ, се́рце!»

IX.

ОПОВІДАННЄ Н. СОПУНКИ.

»Я согрішила передъ Богомъ: хотіла коті повісити.

Взяла обривка, за шию зав'язала, тай бью ёго, бью. А вінъ, якъ сунетця, та на шию, та й очіпокъ збивъ зъ голови, и весь видъ мині подріпавъ. А я тоді: »рятуйте, рятуйте!« Та ледве одбілалась.

Такъ и теперъ наказую дітямъ. Сохранъ васъ Боже коті вішати. Теперъ, и горшки повалає, и молоко віпне, то я наче бай-дуже вже не вішаю.

Бачъ, я ёго бью, а собака й біжить. А вінъ злякався, нікуди тікати—та на мене. Тай запустивъ кігті, бо—дай ёму!

Собака гарчить, а вінъ ще лүче, ще лүче! А кровъ такъ и юшить.»

— »То, дүшечко, гріхъ кошачий,« озвалась Тетяна.

(Сміютця).

Навернулось на очі Тетяні якесь хлопця мале.

— »Ти чий?«

— »Материнъ.»

— »А батько де?«

— »Вмеръ.»

— А багато васъ у матері?

— П'ятеро.

— »Бачъ, се такъ якъ у насъ зъ Зузулею. И у насъ п'ятеро, каже Зузулиха, обертаючись до Насті. И въ насъ сім'я велика, московська! Зузуля расплодивъ: да-алёго корнемъ пустивъ у землю —Зузуля! А, матінко рідна! Скільки жъ то горя приймешъ поки їхъ до розума доведешъ. Дітей треба випробовувати. Випробовуй їхъ, що зъ нихъ за люде вийдуть... Та й то не вгадаешъ. Отъ и я своїхъ. Якъ вже я не випробовувала? А не вгадала. Думала що матіръ поважатимуть, слухатимуть... ажъ де тобі! Сами хазяїні!

Отъ недавно прийшовъ старшенький... Вмовляємъ ёго зъ старімъ. Просимъ: послухай нашої совісті, синку! Такъ де тобі.... »Та я нічого...« Де тамъ нічого, коли на свої очі бачила.... А, голубочко мила! А всіхъ то їхъ жалко, усіхъ підъ серцемъ

віносила... И, мамочко, мамочко! Якъ же їх жалко. Пропадуть, їй же то Богу, пропадуть. Хочъ би трохи оханулися... Бачъ, уже їй люде на нихъ не такъ дивлютця...

Теперь світъ не такий. Теперь не шукай правди.

Ніхто тебе не постереже... хочъ пропадай! Наче й незнають... Та й дежъ їмъ знати?!... Єдинъ Богъ усе знає. Эге, усе знає та нічого не каже, мовчить!

А тутъ горе! Синъ на 1-й неділі хрѣпки давъ. Взявъ та й умеръ. Догадався. А, голубочко мила! «...»

Тетяна почала вѣвуватьця. Такъ и голосить, такъ и голосить. Далі, якъ трошки стішилась, Настя й каже.

»Се въ тебе, Тетяно, сухий плачъ. Точнісінько якъ у Павла Несмошного. Плаче—плаче, а слізъ не має. Важко!« — — — У тебе жъ, слава Богу, не одна дитина. А отъ, у Насті їхнєї, одинъ синъ бувъ, тай то у холєру вмеръ. Такъ щожъ!

Обмила его (Насті), и на стілъ положила. Стала сама у кутокъ, тай дивитьця—що синъ на столі. Далі, якъ підскочить до єго, якъ лясне єго по щоці разъ, и вдруге...

»И ти, каже, сучий синъ, умеръ, мене покинувъ на старість!« Упала тай заплакала. А то, а ні слєзиночки не впустила.

На другий день и її найшли на печі. Вже й охолонула. Нікому було й очей закрити.

Не на—довго жъ синъ її покинувъ.»

Х.

ЩЕ ДВІ ПІСНІ ОДЪ ТЕТЯНИ ЗУЗУЛИХИ.

1.

ПРО ЦИНБАЛА.

Та й шовъ Цинбалъ дорогою,

Та й пісні співає.

Та й сівъ Цинбалъ підъ вербою, { 2

Горілку кружляє.

Якъ кинувся старий Цинбалъ,

Ажъ волівъ не має.

Якъ ударить старий Цяпбалъ } 2
Объ поли руками.

Оттеперъ же ми, братці мої,

Пропали зъ довгами.

Да прокляті бусурмени } 2
Волівъ позаймали.

Дай усіжъ воли позаймали

Кривого лишили.

Ой тамъ наші чумаченьки } 2
Та й заголосили.

Да хилилися густі тали,

Куді волі гнали,

Да покрилися бусурмени } 2
Густими тернами.

»Да біжіжъ, біжі, Волошенку,

Навзідъ, въ Комишанку,

Ой дай же ти, Волошенку, } 1-й р.

Да всімъ панамъ знати,

Ой щобъ далі чумаченькамъ } 2-й р.
Волівъ пошукати.

Да въ неділоньку-пораненьку,

Да всі дзвони дзвонять;

Да й ужежъ наші чумаченьки } 2
Назідъ волівъ гонять.

»Бачъ, пани допомгли!! Се чумацька, стародавня.»

2.

ПРО НЕГРУЕНКА.

Ой ти жъ Негруенку,

Ти вдовинъ сїну,

Ти вдовинъ сїну — } 2
Одінчику.

Та не пий, сїнку,

Горілочки,

Рано — пораненьку } 2

Въ неділоньку

— Ой якъ мині, маті,
Не питъ, не гуляти?

Ой що менé, мати,
Й пани улюбíли, } 2

И páру кóней
Мині подарíли.

И páру кóней,
Коні воронíи,

И вся збрóя } 2
Яснénькая.

И сідéлечка
Золотíи.

(»Оттакъ панí люблять дуракá«) Т. 3.

И стремéночки
Жемчужнíи.

Ой у неділю,

Рáно — поранénьку,

Дай усі дзвóни

Голоснíи дзвóнять.

Да вже Негруёнка } 2
Дай у руки лóвлять.

Да й усі дзвóни

Задзвóніли,

Да вже Негруёнка

Да й у рúки вловíли.

Да й ведуть ёго

Да й по вулицямъ, (2)

Да й по ширóкимъ

Да й дорóгами

Пробóйними,

Мóмо тíи дóми } 2
Висóгнi,

Мóмо тíи двéрі

Хрустáтнiи.

Та й ввинули жъ ёго

У темну́ темнiцю́,

У темну темницю,

У пресподницю.

Та ишли дівки

Зъ Мака́рівки,

Та вірвали квітку

Зъ рожевого цвітку.

Та вкинули квітку

У темну темницю,

У темну, темницю,

Пресподницю.

— »Теперъ, моя ма́ти,

Б́ду літо зна́ти!»

»Бо́лі маті́р згада́в!» Т. З.

Тутъ попрощалась зо мною Тетяна, дякуючи такъ: *»Спасі́бі вамъ—що ми прийшли къ вамъ.»*

Почали ми прощатця зъ бабусею. Устала вона, перехристілась, уклони́лась, та й каже: »спасі́бі Бо́гу, та й вамъ. Пошли́ вамъ, Бо́же, щастя́ й до́лю и въ до́мі и въ по́лі, и въ пу́ті—въ доро́зі. Пошли́ вамъ, Бо́же, усе́, що са́ми у Бо́га про́сите«... Поцілува́лись; пішли до дверей, ажъ вона верну́лась. Зближи́лась до мене, взяла за плече́, та́й каже: »Да́й то́бі, Бо́же, щобъ ти потихе́ньку гомони́въ, а грома́да б́ тебе слуха́ла! Ні, се вели́ке сло́во. Прока́жи трі́чі та перехристі́сь, то вонó такъ и б́де.« Да́лі, оберну́лась до мое́ї ма́тері, що тутъ же сто́яла, и каже. »Якъ про́вожа́тимешъ си́на, то ви́йди за воро́та, та перехристі́сь, и прока́жи трі́чі: »Да́й же, Бо́же, щобъ синъ мій потихе́ньку гомони́въ, а ёго гро́мада б́ слуха́ла. То Богъ и да́сть!—Прощайте́ж!»

XI.

ЗАПИСАНО ВІДЪ РОЗНИХЪ ЛЮДЕЙ.

— Уліта́ іде—ко́лі то б́де.

— Ті́ха вода́ людей то́пить, а бу́рна тільки ля́кає.

— Дивись! панъ, а бала́кає якъ и лю́де.

— Трудно́ намъ Бо́гу моли́тись, а ще трудні́ше ба́тька й ма́тір, при ста́рості—літа́хъ, го́дува́ти.

— А вона сталася: ні вь вѣзі, ні вь перевѣзі, а тїсяшниця.

(Казано про вдову багату що не вміла грїшми орудувати якъ слїдъ. Чого не треба бѣ—того у її багато, а якъ що треба—грошей нема, недостача).

— А могила жъ гърна у насъ! На степу, та така крўгла, така гърна... По їй, неначе чотїрі жили напружились. Гърна могила. Мабуть насїпана. Вже тїльки верхъ їй не браний, а не розсипається.

(Землі у людей хочъ и у казеннихъ, мало! Найбільше 4 десятини на дїшу, тимъ и по могилахъ брють.)

— Я сама собі гурть.»

(Просили одну бабу сісти «до гурту», бо вона сїділа собі особливе. Отъ вона такъ и одказала).

— Москалі якъ зїйдуться—то хїба тїльки щобъ вилаяться. Ай лаютьцяжъ... Боже мій! Такъ и тїють, такъ и тїють одинъ одного. И нічого!

— Полїскуєтця бриль солом'яний—наче золотий; та гърний, та акуратний!

— Великий дубъ—та дїпнастїй.

— »Чудо тобі розкажў. Пішла я на Великдень до церкви. Стою. Боли се почали Євангелїе. Одинъ скаже, а другїй ще повторить. Та й дочитались же до такого страмного, до такого страмного (*)... та ще й такъ: одинъ скаже, а другїй повторить. Та такъ и вигукують, матінко, одинъ передъ другимъ.

То я мерщїй зъ церкви. Не піду більшъ, коли тамъ таке страмне читають. И Бога не бояться, и людей не соромлятьця, а тамъ повна церква.

Уже на—що, нашъ дякъ, Семенъ Петрівичъ, та й той такого не прочитає; ні, не прочитає. Людей посоромитьця.»

(Се розказувала одна баба. Дуже богомїльна була, все по церквахъ ходила. А зъ сего случаю, и не заглядувала туди).

— Васъ тутъ до весні Богъ мїтиме, чи ні?

— Не мїла та хворостїна, що по очахъ бїла.

— Ложкою кїрмлять, стебломъ очі кїлять.

— Се хочъ и вь мужїківъ, а теперъ такъ дешево.

— Великий ведмїдъ, та кїще вь носї.

(*) «Не одъ похоти мужскїя» и д.

— »Ишло три парубки, и одинъ у одного й питаютьця:

»Що тобі мати наваріла?

Одинъ каже: »зваріла мати галушюкъ.« Другий каже: зварили мати кулішъ.» А третій каже: »зваріла мені мати джигунá (*). Я ївъ, ївъ, та хотівъ Богу помолитця, такъ ніякъ не можно. Усе їсти хочетьця.«

— »Кацапъ Бóга не тямить. Христитця, поклони, кладє, лобъ собі розбиває—а Бóга ні—ні, не тямить.«

— »Ой Бóже мій, Бóже мій! Колибъ хочъ ти прибравъ панівъ до себе!«—»Ә, дүшечко, и воно жъ тварь, и воно жити хоче.« (Зъ розмови двохъ бабъ).

»Якъ що, то я й Бога не побоюсь, не то—що!«

На заїздному дворі набилось москалей повна хата. Було въ ночі. На дворі фу́га така що й дихати не дає, не то що.

Повбірались москалі у хату, гріютьця.

Спитали собі *холодцю* на вечерю; їдять. А наймичка, дівчина по 15-му году, лежучи на лежанці, вмовляє їхъ щобъ швидче їли, та вкладались спати:

»Та лóпайте бо швй́дче, каже, та вклада́йтесь хропті́.«

— »Ну, ты! чаво ругаєшься? Ні́што мы лóпаємъ.«

— »А вжежъ, лóпаєте.«

— »Ну, а хахлы, тоже лопають?«

— »Ә, ні, вибача́йте. Хохлі́ їдять, пані́ кұшають, а москалі́ лóпають, або тріскають: Якъ вамъ лұ́чче?«

»Чомъ ви не хочете балакать зо мною по нашому?« питаю на дорозі мого поштаря, що все міні одка́зує по московському.

— »Чомъ! Отъ що дня возимо панівъ. Та якъ почує, що гомонимо по своєму, по хохлацькі, то заразъ и лає:« Хахли, дураки! »А коли не цураєтесь—такъ будемъ балакать и по мужичому, по прб́стому.«

— »Ви москалі, ви зъ Донщині, а наші діди підъ Гатьманáми булі. Ми Гатьманáнци.«

(*) Джигунъ—самий сiровець, безъ циона и сiли.

— Ніхто намъ не поможе окрімъ Бога небесного.

— А вінъ и плéще до мене чéрезъ рíвчакъ.

— Ся́дьмо, старій, въ па́рі, щобъ грéчка роділа.

Бувъ я у Святихъ Горахъ. Піднявся на скелю, на самий верхъ, дивлюсь. (А ся скеля крейдяна вісить надъ Дінцемъ. За Дінцемъ лугъ великий, безкраій). Пришовъ ще чоловікъ. Дивуємось. Ведемо розмову про те, що дуже високо стоїмъ.

Нагадавъ я, що тутъ одна жінка, оттакички задивилась, та й дитину изъ рукъ упустила.

— »Ә, тутъ ще не те було! одказавъ той чоловікъ. Тутъ було таке, що оце прийде сюді яка жінка изъ дитиною на рука́хъ, а воно́ віхопить ту дитину, тай понесе... Отóжъ но́силь, но́силь скрізь, и по-надъ Дінцемъ, и по-надъ лугомъ, тай зновъ принесе и положить у руки жі́нці.«

»Що́жъ воно́ було?« питаю

— Якъ що? Авжежъ Микола Чудотворецъ.

— И тепе́рь вінъ таке творить?

— Ні. Тепе́рь его не видно. Отъ уже ро́ківъ зъ 15, якъ не-ма. Богъ ёго святий зна, де вінъ тепе́рь повертаеця?«

ХІІ.

ВІРШИ.

І.

РИЗДВУ.

(Одъ Ивана Михайловича Полторацького,

зъ хутора Головинського).

Здорові́ будьте съ тимъ, пані,

Съ чимъ я ось до васъ припхався,

Та й не перече́те лишъ ми́ні,

Бо я сѣго не сподівався.
 Скажу я вамъ вість чудну и дивну,
 Да тільки жаль що половину
 Того вже дива позабувъ.
 А якъ поправді вамъ признатьця,
 То (ви) скажете, що такъ и не статця,
 Бо ще не бачивъ, тільки чувъ.
 Хочъ смійтеся жъ, то се не брехенька,
 Не съ сѣбе я відумавъ самъ;—
 А насъ була тамъ гурба не маленька,
 И я жъ бувъ надъ ними тамъ личманъ;
 И звали насъ: я—Опанасъ,
 Яцько, Панько, и бувъ Протасъ,
 Та ще й Явтухъ підпасичъ бувъ у насъ,
 И овечать у насъ була ватага,
 То й не підходъ було воряга,
 Бо вже дамó парла, аби хто вчувъ.
 И се жъ було не середъ літа,
 Да тільки въ темному краї.
 Ми пасли овечать до світа,
 Якъ на весні буває въ маі.
 Кормокъ придався зелененький,
 Були кошари готовенькі,
 Привілля для всѣго було.
 На тирло було де стати,
 Була вода щобъ напувати,
 Признатьця, все для насъ було.
 Денёкъ лучився веселенький,
 И вівці паслися гараздъ;
 Надвечеръ трохи ставъ хмаренький,
 И дощикъ збрізнивъ тільки разъ.
 И такъ, уже повечеріло,
 Не зорано жъ, а похмарніло,
 То я Яцькові и заказавъ:
 Женіть лишъ вівці изъ Протасомъ,
 Да й заширайте жъ викрутасомъ,
 И щобъ которий зъ васъ тамъ и спавъ.
 А ми пішли у вербняжокъ,

Панько и я, да ще й Явтухъ,
 Бо не далеко бувъ лужокъ;
 А ось біжить Протасъ—
 Трюхъ, трюхъ до насъ:
 »А що, чи справились, Протасе,
 Гараздъ? Да глянъ лишъ, Опанасе!
 — »А що тамъ ё?
 — »Бачъ, на небі якъ зоря погоріла,
 Глянъ, глянъ; вся якъ жаръ покрасніла.
 Се та й не дурно такъ.
 Я, гулькь! ажъ дáleбі що красніе,
 Да ще не такъ якъ на морозъ;
 Дивлюсь далі, ще щось
 Ясне; та й думаю,
 Відкіль (же) се взялось?
 Ні, се щось дивне бути має,
 А далі хлопцямъ указавъ:
 — »Чи бачили ви таку зірницю,
 Хоть утрению, хоть вечірницю,
 Бо зъ-роду вь—перше бачу самъ?
 — »Дивіття нашъ Яцько якъ дѹе!
 Явтухъ, побачивши, сказавъ.
 »Уже жъ вінъ се та й не дурно такъ пилюе!
 А далі ось и закричавъ:
 »Сюди, Панько, Опанасе,
 Сюди, Явтухъ, и ти Протасе
 Якийсь варяга причвалавъ!
 Ми кинулись туди скорійше,
 Измовлялись битъ(и) его дружнійше,
 Щобъ більшъ уже не ворувавъ.
 Ми щобъ туди—волосся дубомъ,
 Якъ би одъ відьми устае,
 Такъ ми: хто рачки, а хто пупомъ,
 Аби бъ побачить хто тамъ ё.
 Вь кошарі, съ края вь край шагае,
 Таке велике, а ще й літае,
 Не чоловікъ, а бачця схоже.
 Панько сказавъ се: »Гарна птаха!»

Явтухъ же: »ні, се мабуть пряха.«
 — »И тю, дурний! Це янголь Божий!«
 Якъ вимовивъ оце Протаєъ,
 То серце такъ и опустилось,
 Морозъ подравъ по кожї насъ,
 А далі трѣхи ободрились:
 — Чого намъ янголя боятьця,
 Отъ вінъ не кинетця кусатьця,
 Вінъ гарний, бачъ, такъ якъ панъ.
 То ми до ёго причвалали,
 А далі разомъ всі спитали:
 »А щѣ ти скажешъ, пане, намъ?«
 — Ідїть, біля Вихлієма вѣ станю,
 Не думайте жъ що се брехня,
 Тамъ ё маленьке(е) дитятко,
 Отдайте тому се ягнятко!
 Оттакъ намъ янголь повідавъ, —
 »Оцѣ вѣ сю нічъ Христосъ родився,
 Синъ Божий зъ Діви воплотився!
 И бїльшъ нічого намъ не сказавъ,
 И стрепенувся, и бїльшъ не стало,
 Та вже не видно намъ его;
 Ну, що жъ тутъ ділати припало,
 Тутъ умá моєго не стало.
 Заразъ піті ягня ловити? —
 Не видна жъ, темна нічъ ходити,
 А грізно янголь приказавъ.
 Ну що жъ ми, хлопці, будемъ думати,
 Да правда уже жъ скїлько не чумать,
 А ділатъ те, що вінъ приказавъ.
 Не довго ми тутъ раховáлись,
 Пішли вѣ кошáру до овецъ,
 Ягня що лучче, те й пїймалось,
 Пїймавши пхались на рилецъ (*);
 Идучи стáли совітáтьця,
 Щобъ ще кудї не заблудить;

(*) На рилецъ — прокочена дорога, щобъ куди не заблудить.

А вже жъ що Богъ дасть, те й буде,
Хоть правда, ми и грішні люде,
Міжъ нами тутъ и янголь летить.
Панько сказавъ: »грішно, Протасе,
Що янголя сюді вмішавъ,
А се жъ бо прилітівъ до насъ,
И все що, треба, намъ розказавъ.«
А далі нашъ Панько напхався,
Объ станю лобомъ якъ ударитця,
Та й лежить, слухає чмелівъ;
»А що ти, Паньку, покотився,
Але на станю лобомъ нахвativся,
Та й гárно лобъ свій підогрівъ.
Ходіте жъ, я сказавъ, у станю,
Да всі рівненько говоріть,
Щобъ не розсердити намъ паню
Якъ будемо ягня давати,
Скорійше йдіть, а не ташітьця,
А якъ казати вже жъ намъ тай не вчитьця.«
Отакъ таки Панько сказавъ.
И тільки въ станю що вихались,
То дáлебі що всі позатулялись,
Бо світъ великий осяявъ.
А дали трохи роздивились,
Навколінки впáли,
Ми тому дитятку поклонились,
Ягня жъ пані оддали.
»Прими ти оце ягнятко,
Да щобъ неголодне було твое дитятко!«
Потімъ звеліла намъ устати,
И стала ласково вітати,
Якъ будто знала насъ давно;
Біля тії жъ близенько пані
Стоявъ у жовтому жупані,
Старий, сідий чоловікъ,
Якъ будто проживъ другий вікъ;
Біля ясёлъ
Стоявъ бичокъ и осель,

Понуривши головки низько.
 Поглянули на насъ бурлакъ;
 Дідокъ же трóхи поворчавши,
 На вухо пані щось шептавши,
 Балакавъ зъ нами сякъ и такъ:
 »Идіть у міръ, повідайте,
 Що се родився Божий Синъ!«
 Потімъ ми сказали прощайте,
 И кланялись порядку всімъ.
 Пішли відтіль якъ не бувало,
 Идучи де-що розмовляли,
 Поки до міста прийшли,
 И по отарі роздивились,
 То далебі, що всі чудились
 Усе такъ якъ було—такъ и є;
 Потімъ пішли усі къ домівці,
 И повідали объ тому дитятьці,
 По дворахъ усякъ собі пішовъ,
 Хто въ право, а хто въ ліво узявъ,
 А я оце до васъ понавъ,
 И сказавъ, що велено казати,
 А васъ зъ Різдомъ поздоровляти.
 Простіть що де-чого не знаю,
 А може де сказавъ не такъ.

II.

ВЕЛИКОДНЮ.

Егда Іуда Христа жидамъ продавъ
 И о томъ вельми захвирсувавъ,
 Повергъ сребряники, шедъ и удавися,
 И передъ Луціперомъ сатаною у пеклі явися,
 То Люциперъ его любовно привітавъ,
 И ось, такъ именно, словами его поздоровлявъ:
 «Обитай же, Іудо, брате мій коханий,
 Бо еси другъ мій, присно соизбранный;
 Добрую ми съ тобою пораду мали,

Що Ісуса Назарянина на хрестъ изогнали;
 Теперъ же я тобі позволяю зо мною сидіти,
 И яже азъ пию чашу, той ти будешъ пити;
 Да тільки обь сѣму неизволь скорбіти,
 Що мні буде въ день судний, те й ти будешъ терпіти.
 Ні унивай, но пожди, поки прийде світу кінець,
 И водружимъ на главу твою мій прекрасний вінець.
 Ото-оть, якъ невидно, Назарянина приведуть,
 И его душу мні на віки вічні оддадуть;
 Ибо, я пославъ по его безмернихъ и пресильнихъ
 Бинарей и трубарей, воеводъ своїхъ вірнихъ.

Да тільки, незнаю, чого вони тамъ забарились?
 Видно, Іудеї Назарянина Христа ище не зробили!«
 Якъ сие Луціперъ со Іудою розмовляли,
 То їхъ послані воеводи скоро причвалали,
 И почали въ труби трубить, всімъ слугамъ пекельнимъ,
 И самому Луцперю и князямъ его темнимъ:

»Замикайте, підпирайте пекельні врата,
 Дай ніхто не виглядайте зъ пекла, зъ нашого брата!
 Ось иде гость, усімъ намъ неравний,
 Господь кріпкий и царь царей грозний,
 И множество ангеловъ его окружають.
 А насъ, куди! до 'его а ні мало не допускають.
 Противъ единого ангела неможливо нічого намъ чинити,
 А на его самого и оддалеку неможливо зріти.
 А егдажъ Христосъ ставъ и къ пеклу приступати,
 То зачали предъ нимъ ангели воспівати:

»Возьміте врата князя ваша,
 И оддайте авраамські душі наша,
 Отъ идеть до васъ царь слави,
 Которий сокрушивъ вінець вашей глави,
 Годі жъ вамъ тутъ царствувати,
 И праведні душі къ собі забірати!«

И закричавъ Луціперъ: »що тамъ за царь слави?
 Чи не той, що зъ розбойниками жиє его на хресті росп'яли?
 Я оце за стидъ собі ставлю,
 Врата ёму отворяти

И вирій ему покарати;
Нехай же вінъ иде сюди, дай настигає,
А хто изъ насъ дужчий буде, той и бариші собі придбає.»

И закричавъ Луциперъ: »Гей панове воеводи,
Биварі й трубарі!

Я васъ на пораду сюди до себе волаю,
Якъ и съ симъ Христомъ поступати маю?

Якъ би намъ оце хитрійше изробити,
Щобъ ёго душу въ небо непустити?»

Замормотали слуги:

»Нехай же вінъ иде до неба,

»А сюди намъ его й отнюдь не треба!

»Хиба жъ ти не знаєшъ, якъ вінъ сюди прийде,

»То ввесь нами собраний народъ изъ пекла вийде.

»Ибо вінъ не естъ прѣстий чоловікъ,

»Но Богъ, которий бувъ прежде всіхъ вікъ!»

И закричавъ Луциперъ: »щожъ вінъ за Богъ що смерті
боявся,

И за сребряні гроші, якъ прѣстий рабъ продався;

Передъ смертію стогнавъ,

И на небо волавъ,

Даби въ зліі руки жидамъ не попавъ?»

Міжду тимъ, Христосъ и къ пеклу приближися,

То мрачнее пекло світомъ просвітіся.

А Луциперъ, не могши світа терпіти,

Упавъ ниць, и почавъ сильно вопіти:

»Гвалтъ, панове, гвалтъ! Пекло пропало!

И сили уже моєі скільки у мене не стало.

Правду казали, що Царъ небесний

Взявъ на себе образъ чоловіколепний.

И я жъ, скільки не дужъ, такъ невозможъ перельстити,

Що прийшлося мині теперъ до віку вічнёго скорбіти;

Бо Іванъ Косматій его хрестивъ,

И тимъ же то крещеннемъ и поклоненнемъ мене мудро
уловивъ;

Яжъ думавъ на ёго, що вінъ гришнійший усіхъ
чоловікъ,

Ажъ вінъ той Богъ, котрий бувъ прежде всіхъ вікъ.»

А Христось, пришедше къ пеклу, благословивъ
корунговою,

И сокрушивъ на всіхъ заклепахъ вирій передъ собою.

И тогда то Христось пійшовъ по Адама,

Де була заготовлена окрімшная яма.

И такъ ставъ поздоровляти,

Напередъ, Адама и Еву одкликати:

»Адаме, Адаме! Якъ тебе яблуко сюди далеко загнало,

И за тобою скільки праведнихъ душъ у пеклі пропало!

Якъ тобі, того яблука вкусъ показався,

И яжъ черезъ нѣго на хресті за всіхъ васъ распявся.

Теперь же ти йди вслїдъ за мною отсюду,

Ступай, и съ праведнихъ ні одной душі не оставляй.

Соломона жъ не треба съ собою брати,

Бо вінъ можетъ кріпко—дуже мудрувати,

Да и Каїнь нехай ище трохи перебуде,

Поки не таковий, а особливий мій судъ буде.»

А егда жъ Христось ставъ ись пекла виступати,

Тогда Луциперъ почавъ помаленьку и дерзость принімати.

Хоть хлипко, да ставъ говорити,

И по бокамъ пекельнимъ очами ставъ водити,

И уздрївъ Соломона, вельми удивився

И зъ своїми слугами, и не мало чудився;

И сказавъ: »хоть одъ Христа я и лиха набрався,

Такъ за тежъ бо, мині мудрїйший всіхъ чоловікъ остався!

Признайся, Соломоне, чого ти ище у пеклі невидавъ,

Хибажъ тебе Христось мині на вікі вішні подарувавъ?»

И рече Соломонъ: »Глядижъ! Сей подарокъ тобі изъ
лихомъ вийде,

По мене жъ Христось ище и вдрўге приїде.

Въ первїй его приходъ, если ти и zostався,

А якъ по мене въ другий разъ приїде, то хочъ и отчайся.»

И закричавъ Луциперъ: »вибийте его въ шию,

А коли не хоче зъ пекла, то хочъ черезъ силу!»

И тоді то біси вигнали его зъ пекла,

То душа его вслїдъ за праведними потекла.

И такъ Соломонъ зъ пекла вимудрувався,

Що всякъ сѣму диву дивувався.

И такъ, о избавленіи отъ вічного плѣна нашего
Радість вамъ вітаю,
И зъ Великоднемъ усіхъ васъ поздоровляю!

И теперъ школяри ходять зъ сими віршами и на Різдво, и на Великдень, поздоровляти. Попереду йдуть до панівъ, а тамъ и до заможнійшихъ изъ людей. Всякий дає імъ по своїй спроможності. Люде залюбки слухають сі вірші, тай пани (отті, що народніхъ пісень и слухать не хочуть) раді на сей часъ школярамъ. А скільки бідні школяри муки приймуть, поки вивчуть сі мусандрові вірши!

Накінець, поведу річ одъ себе, про Уставні Грамоти.

Грамоти у насъ и не чутно, щобъ де-небудь люде підписали. »Що хочете пишїть. Ми того не знаємъ,« одказують.

— »Та чи нехочете на оброкъ? Адже Урядъ поможетъ вамъ викупити землі.«

— »Не хочемо.«

— »Такъ панщину одбуватимите?«

— »Будемъ панщину робить,—до слүшного часу.«

— »Ну, такъ и підписуйте, що на панщину зволяєте.«

— »Та ні, підписуйте вже сами. Ми того не знаємъ.«

Не хóчу вдаватись у догадки, чомъ вони не підписують, чомъ »соглашенія« нема. Скажу тільки: шкода, що не переложили того »Положенія« на нашу мову. Менше було бъ клопїть москалямъ. Якъ же? — —

— Добре-бъ зробивъ той, хтобъ переложивъ те »Положеніє« на нашу мову. Та й не погано бъ було, колибъ пустили ёго въ народъ маленькими книжечками, у роздрїбъ; а то лякаютьця, що велике та товсте. »Де ёго прочитати?« кажуть. »И наші внуки не дочитаютъ его, не то що ми!«

1862 р.

М. Лютій.

Вс. Коховський.